

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΑΘΑΝ. ΚΟΤΣΙΑΝΟΥ
ΒΟΥΛΕΥΤΟΥ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ ΣΤΑ 1793

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ
ΠΡΟΞΕΝΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Ε. COUSINERY

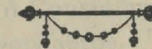
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΑΘ. ΚΟΤΣΙΑΝΟΣ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΣ
Τ.Μ. 347
ΠΟΛΥΓΥΡΟΣ

ΑΘΗΝΑ 1951

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΑΠ. ΚΟΤΣΙΑΝΟΥ
ΒΟΥΛΕΥΤΟΥ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ ΣΤΑ 1793

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ
ΠΡΟΞΕΝΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Ε. COUSINERY

ΑΘΗΝΑ 1951

Σὰν συμβολὴ στὴν Ἱστορίαν τῆς Χαλκιδικῆς ἐκδίδω τὴ διάλεξή
μου αὐτή, πὺν δόθηκε στὴν Ἀρναία τῆς Χαλκιδικῆς στὶς 13
Μαΐου 1951.

Ἀθήνα 1 Νοεμβρίου 1951

Σ. Α. Κ.

Σεβασμιώτε, κύριε Δήμαρχε, Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἕνα ἀπὸ τὰ προβλήματα, πὺν ἀπορροφοῦν τὴν προσοχή μου
καὶ συγκεντρώνουν τὶς φροντίδες μου, εἶναι καὶ ἡ συγγραφή τῆς Ἱστο-
ρίας τῆς Χαλκιδικῆς.

Εἶναι θλιβερὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πατρίδα μας, ἡ Χαλκιδική, μὲ
τὸν σπουδαιότατο ρόλο, πὺν διεδραμάτισε στὴν ἀρχαία ἐποχή, μὲ τὴν
ἐνδιαφέρονσα ζωὴ της κατὰ τὴ Φραγκοκρατίαν, μὲ τὴν ἀξιόλογον δράση της
στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μὲ τὴ σπουδαία συμβολή της στοὺς
ἐπαναστατικούς γιὰ τὴν Ἑλευθερίαν ἀγῶνες, δὲν βρῆκε ἀκόμα τὸν Ἱστο-
ρικό της. Καὶ νοιώθω βαθειὰ τὴν ὑποχρέωση, σὰν εἶδος ἱεροῦ καθή-
κοντος, νὰ ἐρευνῶ πάντα γιὰ τὴ συλλογὴ στοιχείων, πὺν θὰ ἀποτελέ-
σουν τὰ πρῶτα ὑλικά, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ὁρθωθῇ τὸ οἰκοδόμημα τῆς
μεγάλης καὶ πραγματικῆς ἑνδοξῆς Ἱστορίας τῆς Χαλκιδικῆς.

Φαντάζεσθε λοιπὸν τὴ χαρὰ, πὺν δὲν ἦταν ἀμέτοχη συγκινήσεως,
τὴν ὁποία ἐδοκίμασα ἕνα δειλινὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1950, ὅταν, ἐρ-
γαζόμενος στὴ Γαλλικὴ Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη, μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες
τοῦ κόσμου καὶ πὺν εἶναι ἐγκατεστημένη σ' ἕνα ἐπιβλητικὸ μεσαιωνικὸ
κτίριο τοῦ Παρισιοῦ, ἀνακάλυπτα ἕνα παλὸν σύγγραμμα, πὺν ἔχει σχέση
μὲ τὴν Ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας καὶ εἰδικότερα τῆς Χαλκιδικῆς.

Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο τοῦ E. Cousinéry, Voyage dans la Ma-
cedoine (Ταξίδι διὰ μέσου τῆς Μακεδονίας).

Ἀλλὰ τί ἦταν αὐτὸς ὁ Cousinéry ; Γάλλος Γενικὸς Πρόξενος στὴ
Θεσσαλονίκη μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου. Ἐπεχείρησε ἕνα ταξίδι ἐρευνῶν
καὶ μελέτης στὴ Μακεδονία, ἦλθε καὶ στὴ Χαλκιδική τὸ ἔτος 1793,
πρὶν δηλαδὴ ἀπὸ 158 χρόνια καὶ στὸ 1828 ἐξέδωκε στὸ Παρίσι ἕνα δι-
τομο ἔργο, στὸ ὁποῖο ἐκθέτει τὶς ἐντυπώσεις καὶ τὶς κρίσεις του ἀπὸ τὸ
ταξίδι αὐτό. Ἄς λεχθῇ στὸ σημεῖο αὐτό, ὅτι, γιὰ τὴν ἐκτύπωση τοῦ ἔρ-
γου αὐτοῦ, ἐνδιαφέρθηκε ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ὁ 18ος, πὺν
βασίλευε τότε στὴ Γαλλία.

Τὸ βιβλίον αὐτὸ παρουσιάζει ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον. Ἦταν ὁ Co-
sinéry, ὅπως λέγει καὶ στὸν πρόλογόν του, εἴκοσι χρόνια πρόξενος τῆς
Γαλλίας στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἔτσι ἐγνώρισε πολὺ καλὰ τὸν τόπον, γιὰ
νὰ μπορέσῃ νὰ τὸν περιγράψῃ μὲ ἀκρίβεια καὶ γιὰ νὰ ἔχουν βαρύτητα
οἱ γνώμες του καὶ οἱ κρίσεις του.

Ἄλλα ὥς ἀναλύσωμε τὸ βιβλίον αὐτό. Στὸ πρῶτον κεφάλαιον μιλάει γιὰ τὴ Μακεδονίαν γενικὰ, γιὰ τοὺς ἀρχαίους κατοίκους τῆς καὶ γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς ἐποχῆς του. Στὸ δεύτερον κεφάλαιον περιγράφει τὴ Θεσσαλονίκην καὶ μᾶς δίνει μιὰ γραφικὴ, ὅσο καὶ ζωντανὴ εἰκόνα τῆς πόλεως στὰ χρόνια ἐκεῖνα. Κι' ἔρχεται στὸ τρίτον κεφάλαιον ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὴ Χαλκιδική.

«Δὲν ἤθελα» λέγει ὁ Cousinery στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ «νὰ φύγω ἀπὸ τὴ Μακεδονίαν, χωρὶς νὰ πάω νὰ ἐπισκεφθῶ τὴ Χαλκιδικὴν μὲ τὴν τόσο λαμπρὴν ἀρχαίαν Ἱστορίαν τῆς, χωρὶς νὰ ἰδῶ τὸ θέατρο τῶν πολέμων, ποὺ προκάλεσαν οἱ φιλοδοξίες τοῦ Φιλίππου». Καὶ προσθέτει: «Ἦμουν ἐκ τῶν προτέρων βέβαιος, ὅτι θάβρισκα ἀνὰ τὰ βουνὰ καὶ τὶς πεδιάδες τῆς, στοὺς ἀνθρώπους ποὺ τὶς κατοικοῦν, τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα τὰ ἰδιαίτερα, ποὺ θὰ θύμιζαν τοὺς προγόνους τους». Καὶ ἐξακολουθεῖ μὲ τούτα τὰ χαρακτηριστικά: «Σ' ὅλο τὸ μεσαίωνα οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς δὲν ἀπέφυγαν τὶς συμφορὰς καὶ τὶς ἄλλες μάστιγες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὑπόφερε ἡ Μακεδονία γενικὰ· ἀλλὰ κατάρθωσαν χάρις ἰδίως στὰ δάση, ποὺ τοὺς περιτριγύριζαν καὶ ποὺ τοὺς χρησίμευαν σὰν ἄστυα, νὰ ἐξασφαλίσουν ἓνα εἶδος ἀνεξαρτησίας καὶ κατάρθωσαν, κυρίως αὐτό, νὰ διατηρήσουν τὴν καθαρότητα τῆς ράτσας τους (la pureté de leur race). Γι' αὐτὸν τὸ λόγο εἶναι ὅλοι Ἕλληνες σ' ὅλη τὴν ἔκτασιν τοῦ τόπου αὐτοῦ (Aussi sont-ils tous Grecs dans toute l'étendue du pays)».

Ἴδον μιὰ ἀκόμη αὐθεντικὴ μαρτυρία γιὰ τὴν γνησιότητα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ποὺ εἶχε καὶ ἔχει τὴν ἀξίαν τῆς γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς θεωρίας τοῦ Γερμανοῦ Φαλλμεράϋερ, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξε τὸ 1840, ὅτι ἡ φυλὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων χάθηκε ὁλοτελὴ γιὰτί, ὅπως λέει, ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάδα κατακλύσθηκαν ἀπὸ πολυ-ἀριθμὰ Σλαβικὰ φύλα, ἥδη ἀπὸ τὸν 6 μ. Χρ. αἰῶνα. Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Φαλλμεράϋερ, ποὺ ἔλεγε ἐπὶ λέξει ὅτι «οὔτε μιὰ σταγόνα γνησίου καὶ ἀμιγροῦς Ἑλληνικοῦ αἵματος δὲν ῥεεῖ στὶς φλέβες τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῆς σημερινῆς Ἑλλάδας», ἀποδείχθηκε ἀπὸ τοὺς Ἱστορικοὺς, δικούς μας καὶ ξένους, λαθεμένη καὶ ἀνατράπηκε, τὴν ἀνεμάσησαν ὅμως λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν τελευταῖον πόλεμον ὠρισμένοι Ἱταλοὶ, στοὺς ὁποίους ὄχι ἡμεῖς, ἀλλὰ ἓνας ξένος, ὁ Γάλλος Cousinery δίνει ἀποστομωτικὴν ἀπάντησιν.

Ἄλλ' ὥς ἐπανέλθωμε στὸ θέμα μας. Ὁ Cousinery ἐπιγράφει τὸ κεφάλαιον στὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται μὲ τὴ Χαλκιδική: «Ταξίδι εἰς τὴν Χαλκιδικὴν ἢ ἐπὶ Θράκης.» Καὶ γνωρίζετε, Κυρίες καὶ Κύριοι, ὅτι ἡ

Χερσόνησός μας δὲν ἦταν γνωστὴ μόνο μὲ τὸ ὄνομα «Χαλκιδική», ἀλλ' ἐπίσης καὶ μὲ τὸ ὄνομα «ἐπὶ Θράκης». Στὸ πολύτιμον βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Μαργαρίτη Δήμιτσα, ἡ «Μακεδονία», ποὺ ἐκδόθηκε στὰς Ἀθήνας τὸ 1896, βρῆκα (σελ. 604) τὴν ἐξῆς ἐξήγησιν τῶν ὀνομάτων αὐτῶν: «Καὶ Χαλκιδικὴ μὲν ἐκαλεῖτο ἀπὸ τῶν πολλῶν ἀποικίων τῆς Χαλκίδος τῆς Εὐβοίας ἢ ἐκ τῆς ἀφθονίας τῶν πολυτίμων μετάλλων καὶ ἰδίως χαλκοῦ, ἐπὶ Θράκης δὲ διότι ἀρχικῶς ὑπὸ Θρακῶν οἰκουμένη κατελέγετο εἰς τὴν Θράκην μέχρις οὗ κατακτηθεῖσα ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας ἀπετέλεσε μέρος τοῦ Μακεδονικοῦ Κράτους».

Ὁ Γάλλος πρόξενος φθάνει στὴν ἀρχὴ τοῦ ταξιδίου του στὴ Γαλιταία. Γνωρίζετε, Κυρίες καὶ Κύριοι, ὅτι ἡ ὥραία αὕτη κωμόπολις μὲ τὸ ὑγιεινὸν κλίμα καὶ τὰ ἀφθονα πηγαῖα νερά, βρίσκεται ὅπου ἡ ἀρχαία πόλις Ἀνθεμοῦς, ποὺ ὀνομάσθηκε ἔτσι στὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὴν ἀφθονίαν τῶν ἀνθέων καὶ τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς καὶ τὴν ὁποία κατέλαβε ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀμύντας ὁ Αὐτὸς στὰ 540 π. Χρ. καὶ τὴν προσέφερε σὰν καταφύγιον στὸν τύραννον Ἰππία, ὅταν αὐτὸς διώχθηκε ἀπὸ τὰς Ἀθήνας.

Ἄλλα ὥς δώσωμε τὸν λόγον στὸν Cousinery: «Μπήκα στὴ χώρα αὕτη ἀπὸ τὸ χωριὸν τῆς Γαλιταίας, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ διακόσια περίπου σπίτια. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης μὲ εἶχε δώσει ἓνα συστατικὸν γράμμα γιὰ τὸν Ἐπίσκοπον τοῦ τόπου, ποὺ εἶχε τὸν τίτλον τοῦ Ἐπισκόπου Ἀδραμερίου. Ἦταν δυστυχῶς ἀπὸν ὁ δεσπότης, ὅταν ἔφτασα ἐγὼ ἐκεῖ, ἀλλὰ ἔγινεν δεκτὸς μὲ ἐγκαρδιότητα ἀπὸ τὸν ἀδελφόν μου, ποὺ ἦταν λαϊκὸς καὶ γεροντοπαλλήκαρος καὶ ὁ ὁποῖος μὲ περιποιήθηκε ἐξαιρετικὰ. Φιλοξενήθηκα στὴν Μητρόπολιν, ἓνα σπῆτι πολὺ μέτριον, ἀλλὰ νοικοκυρεμένο μὲ ἐπίπλωσιν θάλεγε κανέναν εὐρωπαϊκόν. Ἐμεινα εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴν καὶ εἶπα πῶς τὸ ταξίδι μου ἀρχίζει μὲ καλοὺς οἰωνούς. Ὁ ἄνθρωπος, ποὺ μὲ φιλοξενούσε, δὲν μπόρεσε νὰ ἀπαντήσῃ στὶς ἐρωτήσεις μου, γιὰτί τὸ χωριὸν ὀνομάζεται Γαλιταία. Ἐνας τεράστιος πύργος καταλαμβάνει τὸ κέντρον τοῦ χωριοῦ. Δὲν μπόρεσα νὰ μάθω ἄλλα πράγματα γι' αὐτόν, παρὰ μόνον ὅτι ἐλλείψει ἐπιδιορθώσεων δὲν εἶναι κατοικήσιμος καὶ ὅτι εἶναι ἐφωδιασμένος μὲ μιὰ ὑπόγειον στοά, ποὺ ὁδηγεῖ μακριὰ ἀπὸ τὸν πύργον, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἐνδιαφέρθηκε ὥς τὰ σήμερα νὰ κάμῃ ἐκεῖ σχετικὰς ἀναζητήσεις.

«Ἐνας καλόγηρος ἀπὸ κάποιον μοναστήριον τοῦ ὄρους Ἀθωνᾶ, ποὺ πέρασε καὶ αὐτὸς τὴν νύκτα ἐκεῖνη στὸ χωριόν, προστέθηκε στὸν καραβάνι μας, τὸ ὁποῖον πῆρε τὸ δρόμον πρὸς Ἀνατολὰς. Ἀνεβήκαμε στὸ ὄροπέδιον, ποὺ δεσπόζει τῆς Γαλιταίας καὶ μέχρι τοῦ σημείου ὅπου

ὁ δρόμος διακλαδίζεται σὲ δυὸ ἄλλους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἓνας ὁδηγεῖ πρὸς ΒΑ καὶ σὲ μιὰ σκυθρωπὴ ἐρημιὰ μέσα σ' ἓνα πυκνὸ δάσος ἀπὸ δρυῖς, πὺν βάσταξε τρεῖς ὁλόκληρες ὥρες, ὡς τὸ μικρὸ χωριὸ de Nédgé salam, πὺν δὲν ἀριθμεῖ παρὰ καμιὰ τριανταριὰ οἰκογένειες, ὅλες Ἑλληνικές.

»Θὰ ἐδοκίμαζα ἐκπληξὴ βλέποντας πόσο λίγα χωράφια ἦταν ἐκεῖ τριγύρω καλλιεργημένα, ἂν δὲν μάθαινα, μόλις ἔφθασα ἐκεῖ, ὅτι οἱ κάτοικοι εἶναι ὅλοι σχεδὸν βιοτέχνες—τεχνίτες. Τὰ χῶματα τῶν χωραφιῶν εἶναι ἀργιλλώδη καὶ αὐτὸ ἦταν ἡ αἰτία νὰ ἀναπτυχθῇ ἐκεῖ μιὰ ἀγγειοπλαστικὴ (poterie) φημισμένη σ' ὅλο τὸν τόπο καὶ τῆς ὁποίας οἱ ἀπαρχὲς πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἀναζητηθοῦν στὴν ἀρχαιοτάτῃ ἐποχῇ.

»Τὰ βάζα καὶ τὰ ἄλλα δοχεῖα, πὺν κατασκευάζει αὐτὸς ὁ πληθυσμός, πὺν ζεῖ σ' αὐτὴν τὴν ἐρημιὰ, δὲν ἔχουν σχέδια τουρκικὰ βρῖσκει κανένας πάντοτε σ' αὐτὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς τύπους.

Εἶναι ἡ φόρμα τοῦ αὐγοῦ πὺν δεσπόζει, εἶδα ὅμως κι ἄλλα σχέδια ἀρχαῖα, πὺν ἀναπαράγουν αὐτοὶ οἱ καλλιτέχνες, οἱ ὁποῖοι σίγουρα ἀγνοοῦν τὴν ἀρχαιότητα τῆς τέχνης, τὴν ὁποίαν ἐκληρονόμησαν».

Βλέπετε, Κυρίες καὶ Κύριοι, ὅτι ὁ περιηγητὴς συναντᾷ παντοῦ ἀποδείξεις τῆς συνέχειας τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.

»Ὁ Κουζινερί διηγεῖται σὲ συνέχεια πῶς πήρανε ἔπειτα ἓνα δρόμο νοτιώτερα, ὅτι ἀριστερά τους μερικὰ διάκενα στὸ δάσος τοὺς ἐπέτρεψαν ν' ἀντικρύσουν τὴν λίμνη Βόλβη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔκρινε ὅτι ἀπείχαν πέντε ἢ ἕξι λευγὲς ἡτοὶ 20—24 χιλιόμετρα καὶ ὅτι τελικὰ φθάσανε στὴν Ἀρναία. Ἀλλὰ ἄς ἀνοίξωμε ἐδῶ πάλι μιὰ παρένθεση. Ὁ Cousinery χρησιμοποιεῖ τὸ ὄνομα Λιαρίγκοβη καὶ ὄχι Λιαρίγκοβα. Καὶ κατ' ἄλλο: Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς, πὺν στὰς Ἀθήνας κάποιος ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἀρνη τῆς Ἀνδρου μὲ προσωνόμαζε «πατριώτῃ». Δοθέντος ὅτι Ἀνδριοὶ ἀποίκησαν τὴν ἀρχαία Ἀκανθο, πρέπει, μοῦ ἔλεγε, οἱ Ἀνδριοὶ πὺν ἀποίκισαν καὶ τὴν ἀρχαία πόλιν Ἀρναὶ στὰ ΒΔ τῆς Ἀκάνθου, νᾶναι οἱ πρόγονοί του!.. Δέχθηκα τὸν χαιρετισμό, ἀλλὰ τοῦ ἐδήλωσα ὅτι μιᾶς καὶ ἐγὼ γεννήθηκα νοτιώτερα τῆς Ἀρναίας θὰ τὸν μεταβιβάσω σ' ἐκείνους, πὺν ἀνήκει δηλ. στοὺς κατοίκους τῆς Ἀρναίας καὶ ἐπωφελοῦμαι τῆς εὐκαιρίας αὐτῆς, γιὰ νὰ γίνω σήμερα φορέας τοῦ χαιρετισμοῦ αὐτοῦ...

«Ἐπὶ τέλους» ἔξακολουθεῖ ὁ Cousiney «χωρὶς νὰ βγοῦμε καθόλου ἀπὸ τὸ δάσος καὶ ὕστερα ἀπὸ ἕξι ὥρες πορεία ἀπὸ τὴ Γαλάτιστα, φθάσαμε στὴ Λιαρίγκοβη, μεγάλο χωριὸ ἀπὸ τετρακόσια σπίτια περι-

που. Ἐκεῖ ὁ γενίτσαρος, πὺν μὲ συνώδευε ἀπὸ τὴ Θεσ|νίκη (γενίτσαρος δὲ ἦτανε στρατιώτης τοῦ πεζικοῦ ἀνῆκων στὸ σῶμα τῆς φρουρᾶς τοῦ Σουλτάνου) συνάντησε Τούρκους συναδέλφους του φύλακας καὶ διαχειριστὰς διαφόρων ἀγροκτημάτων γύρω ἀπὸ τὸ χωριό. Αὐτοὶ οἱ διαχειριστὲς, πὺν φέρουν σ' ὅλη τὴν Τουρκία τὸ ὄνομα Σούμπασης (Soubashis), ἔσπευσαν νὰ ἀναγγεῖλουν τὴν παρουσίαν μου σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς ἀρχόντες τοῦ χωριοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ δέχθηκε μὲ μιὰ ἰδιαίτερη ἐγκαρδιότητα.

»Τὸ ντύσιμο καὶ ἡ ὅλη ἐμφάνιση τῶν κατοίκων φανέρωναν μιὰ μεγάλη οἰκονομικὴ εὐημερία καὶ ὅταν ἔφθασαν στὸ σπίτι ἐκείνου, πὺν θὰ μὲ φιλοξενοῦσε, εἶδα σημάδια πλούτου καὶ εὐπορίας. Νεαρὸς ἀκόμα, πολὺ ὥραϊος ὡς ἄνδρας, μ' ἓνα βλέμμα συμπαθητικώτατο, μὲ μιὰ φυσιογνωμία πολὺ πνευματικὴ καὶ λεπτὴ, μὲ μιὰ κουβέντα ἑξυπνὴ καὶ εὐχάριστη, ἄξιζε ἀναντίρρητα τὰς ψήφους τῆς Κοινότητος, πὺν τὸν ἀνέδειξαν ἓναν ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς της. Ἡ σύζυγός του, μιὰ μετριόφρων ὅσο καὶ ὁμορφὴ γυναίκα, συνήνωσε τὶς προσπάθειές της μὲ τὶς φροντίδες τοῦ ἀνδρα της, γιὰ νὰ μᾶς περιποιηθοῦν ὅσον τὸ δυνατόν καλύτερα.

»Παρατήρησα μάλιστα ὅτι δὲν δοκίμαζε καμιὰ δυσκολία ἡ ἀποστροφή στὸ νὰ δείχνῃ τὸ πρόσωπό της ἀκάλυπτο στὰ μάτια τοῦ γενίτσαρου, πὺν μωραζότανε μ' ἑμένα τὰ ἀγαθὰ τῆς φιλοξενίας. Γενικὰ μιὰ Ἑλληνίδα κρύβεται, ὅταν ἓνας γενίτσαρος εἰσδύει μέσα στὴν κατοικία της. Ἀλλὰ σ' αὐτὸν τὸν τόπο ὅπου ὁ πληθυσμός εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου Ἑλληνικὸς μοῦ φαίνεται, πῶς βασιλεύει μεγαλύτερη ἐγκαρδιότητα. Πιστεύουν ὅτι εἶναι προφυλαγμένοι ἀπὸ κάθε ἀτιμία καὶ αὐτὸ τὸ αἶσθημα ὁδηγεῖ σὲ κάποια ἐμπιστοσύνη.

»Εὐχарιστημένος πὺν βρισκόμουν ἀνάμεσα σὲ φιλόξενους Ἑλληνες, μὲ αἰσθήματα, πὺν ἔχουν φανερὴ τὴ σφραγίδα τῆς ἀρχαίας προγονικῆς εὐγενείας τους, δὲν ἤμουν λιγώτερο γοητευμένος, πὺν βρισκόμουν καὶ ἀνάμεσα σὲ γυναῖκες μὲ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα νοικοκυρῶσύνης, πὺν ἔχει τὴν πηγὴ τῆς στὴν ἀρχαιότητα, μὲ κοστοῦμα κομψὰ καὶ μὲ γραμμὲς πολὺ ἀρμονικές. Καὶ ἡ χαρὰ μου αὐτὴ θὰ ἦταν ἀναμφιβόλως πληρέστερη ἂν, παρατείνοντας τὴν παραμονή μου στὴ Λιαρίγκοβη, μπορούσα νὰ ἰδῶ περισσότερον κόσμον, ὅπως εὐγενικὰ μοῦ πρότεινε ὁ φιλοξενῶν με. Βρισκόμουν κοντὰ σὲ Ἑλληνες, πὺν ἦταν οἱ ὀλιγώτεροι ἐκφυλισμένοι ἀπὸ ὅλο τὸ ἔθνος τους στὴ σημερινὴ κατάσταση τῆς δουλείας τους.

»Καὶ ἐνῶ, ἔξακολουθεῖ ἡ ἀφήγησις τοῦ Κουζινερί, «οἱ γυναῖκες,

τόσο ἡ νοικοκυρά, ὅσο καὶ οἱ ὑπηρέτριες παρασκεύαζαν τὸ γεῦμα, τὸ σαλόνι τῆς ὑποδοχῆς γέμιζε ἀπὸ φίλους καὶ συγγενεῖς τοῦ ἰδιοκτήτου. Καὶ ἄρχισε μιὰ συνομιλία μὲ διάφορα θέματα, τὰ ὁποῖα δὲν μπορούσαν παρὰ νὰ κινήσουν τὸ ἐνδιαφέρον μου. Ἀπαντοῦσα στὶς ἐρωτήσεις τους, ἀπαντοῦσαν στὶς δικές μου. Ἐμαθα μεταξὺ ἄλλων πραγμάτων ὅτι τὸ ὄροπέδιο, στὸ ὁποῖο βρισκόμουν, ἦταν πολὺ πυκνοκατοικημένο στὴν ἐποχὴ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων, ὅτι ἀγάδες ἔχουν ἐκεῖ κοντὰ μερικὰ τσιφλίκια, ὅτι δεξιὰ ὑπῆρχε μία πόλη, ἡ ὁποία μὲ τὸ ὄνομα Παλαιοχωρὶ δὲν παρουσιάζει σήμερι τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ ὑδρόμυλους καὶ ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Παλαιοχωρίου, χωρὶς ν' ἀλλάξουν τὴν ὀνομασία αὐτῇ, ἦλθαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὸ βάθος τοῦ ὄροπεδίου τῆς Λιαρίγκοβης καὶ ὅτι ἡ καινούργια ἐγκατάσταση βρισκότανε στὸ πέρασμα τοῦ δρόμου μου. Ὅλα αὐτὰ μ' ἐνδιέφεραν τόσο, ὥστε ὁ φιλοξενῶν με μ' ἐπίεσε πολὺ νὰ μείνω λίγες μέρες. Ἡ προσφορά του ἦτανε εἰλικρινὴς καὶ ζωηρή, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐπιθυμία μου νὰ ἐξερευνήσω ἕναν τόπο τόσο ἐνδιαφέροντα, δὲν δέχθηκα τὴν πρόσκληση. Εἶχα τόσα μέρη νὰ ἐπισκεφθῶ! Καὶ ἰδίως τὰ μεταλλεῖα ἀργύρου, τὰ ὁποῖα τότε ἀργοῦσαν.

Ὁ προύχοντας, πού με φιλοξenoῦσε, μ' ἔκανε μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴ δῶρο μερικὰ ὠραῖα κομμάτια ἀπὸ καθαρὸ μετάλλευμα, πληροφορώντας με ταυτόχρονα, ὅτι ἡ Λιαρίγκοβη εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ χωριά, πού περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ὑποφέρει ἀπὸ τὴν ὑποχρεωτικὴ ἐργασία στὰ μεταλλεῖα. Ἐκατὸν ἄνθρωποι ἀγγαρεύονται κάθε χρόνο καὶ πληρώνονται τόσο λίγο, ὥστε οἱ διάφορες Κοινότητες κάνουν ἐράνους γιὰ νὰ ἀνακουφίσουν τὶς οἰκογένειες ἐκείνων, πού ἀπασχολοῦνται στὴν ἐργασία αὐτῇ. Ἐπίσης, μοῦ τόνισε ὁ προύχοντας, ὅτι τὰ δώδεκα χωριά, πού ὑπόκεινται σ' αὐτὴ τὴν ἀγγαρεία συχνὰ—πυκνὰ δεινοπαθοῦν ἀπὸ τὸν Ἀγᾶ, ὁ ὁποῖος διευθύνει τὰ μεταλλεῖα καὶ ὅτι ἀκόμα αὐτὴ τὴ στιγμή ἕνας ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του βρίσκεται κρατούμενος στὶς φυλακές, σὰν ὁμηρος, γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς στρατολογίας τῶν μεταλλωρῶν ἐργατῶν. Καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ μεσολαβήσω καὶ νὰ ἐνεργήσω γιὰ νὰ ἐπετύχω τὴν ἀπόλυσή του. Καταλαβαίνει κανένας εὐκολὰ πόσο βαθεῖα στὴν καρδιά μου αἰσθάνθηκα τὴν ὑποχρέωση αὐτῇ, πού μ' ἐπέβαλλε ἡ καλὴ ὑποδοχή, πού ἔτυχα.

Ἡ εὐμάρεια, μέσα στὴν ὁποία ζοῦν οἱ κάτοικοι τῆς Λιαρίγκοβης, δὲν προέρχεται μόνο ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν τους. Κατασκευάζουν τάπητες (κιλίμια) γιὰ τοὺς ὁποίους χρησιμοποιοῦν τὸ μαλὶ τοῦ τόπου. Ὅλες σχεδὸν οἱ οἰκογένειες ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐργασία

αὐτὴ καὶ τὰ προϊόντα τῆς βιοτεχνίας αὐτῆς ἔφθαναν καὶ πωλοῦντανε ὡς τὴ Ρωμυλία (Romèlie) καὶ ἰδίως στὰ Μοναστήρια. Ὁ φιλοξενῶν με ἔκαμνε ἐμπόριο μὲ τοὺς τάπητες αὐτοὺς καὶ πῆγαινε σ' ὅλα τὰ ἐμποροπανηγύρια».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ τελειώνει ὁ Cousinery τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν Ἀρναία. Εἶδате μὲ τὶ ἐνάργεια, μὲ τὶ ζωντάνια τὴν περιγράφει. Ἀποκαλύπτεται μπροστὰ στὰ φιλόξενα αἰσθήματά της, μπροστὰ στὸν πολιτισμὸ της καὶ ἐξαίρει τὸν ἀκραιφνῆ Ἑλληνισμό της. Μὴ λησμονῇτε δὲ πὼς βρισκόμαστε ἀκόμα τότε, ὑπὸ τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας. Ἀσφαλῶς, Κυρίες καὶ Κύριοι, καλύτερος ὕμνος, δίκαιος δέ, γιὰ τοὺς προγόνους σας δὲν ἦταν δυνατόν νὰ γραφῇ...

Ἄλλ' ἄς ξαναδώσωμε τὸ λόγο στὸν Κουζινέρι :

«Τὴν ἐπομένη τὸ πρωῒ πῆρα τὸ δρόμο γιὰ τὸ Παλαιοχωρὶ. Ὁ δρόμος ἦταν περιτρυγισμένος ἀπὸ ἀμπέλια, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἤδη τρυγήσει, καὶ ἀπὸ κήπους. Ἀντίκρουσα ἕνα ἀρκετὰ μεγάλο ποτάμι τοῦ ὁποίου τὰ νερὰ κατευθύνονται πρὸς νότον, πρὸς τοὺς μύλους καὶ πᾶνε ὕστερα νὰ ριχθοῦν στὸ Χαβρία. (Σημ. ὁμιλητοῦ. Ὁ Χαβρίας εἶναι τὸ σημερινὸ Ὁρμυλιώτικο ποτάμι, πηγάζει ἀπὸ τὸ Χολομῶντα καὶ χύνεται στὸν Τορωναῖο κόλπο). Μόλις ἔφθασα στὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ, πού διασχίζει τὸ Παλαιοχωρὶ, ξεπέεψα γιὰ νὰ κάμω μερικὲς ἐρωτήσεις γιὰ ἕναν πύργο, πού παρατήρησα πᾶνω σ' ἕνα ὕψωμα ἐκεῖ κοντά. Ἀλλὰ ἤδη ἡ περιέργεια εἶχε τραβήξει πρὸς ἡμᾶς τὰ βήματα ὀλίγων προσώπων, πολὺ λίγο συνηθισμένων νὰ βλέπουν Φράγκους στὰ βουνὰ τους. Μεταξὺ αὐτῶν τῶν περιέργων ἦταν κι' ἕνας ἔμπορος, πού ξεχώριζε ἀπὸ τοὺς ἄλλους μὲ τὸ ντύσιμό του.

Χωρὶς ἄλλο, μοῦ λέγει, πᾶτε στὰ Μαντέμια. Θέλετε νὰ μοῦ κάνετε τὴ μεγάλη εὐχαρίστηση νὰ ἀναπαυθῇτε μιὰ στιγμὴ σπῖτι μου; Δέχθηκα λοιπὸν τὸν καφέ του, ἄναψε τὴν πίπα μου καὶ ἀρχίσαμε νὰ κουβεντιάζωμε γιὰ τὸν παλῆ πύργο. Μοῦ ἀπάντησε ὅτι πρέπει νὰ εἶναι πολὺ μακρινὴ ἡ ἐποχὴ, πού ὁ πύργος αὐτὸς θὰ χρησίμευε γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ τόπου, ἀφοῦ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ μαρτυρήσῃ τίποτε γι' αὐτόν. Ἀλλὰ αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ ὀχυρώσεις ἦταν πολυάριθμες σ' ὅλη τὴν ὄρεινὴ αὐτὴ περιοχὴ.

Ἀλλὰ ἡ πυκνότης τῶν δασῶν, ἐξακολούθησε ὁ συνομιλητής μου, συνετέλεσε πολὺ περισσότερο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς πύργους γιὰ νὰ διατηρηθῇ σὲ ὅλη της τὴν καθαρότητα ἡ Ἑλληνικὴ ῥάτσα, ἡ ἐγκαταστημένη σ' αὐτὰ τὰ βουνὰ. Πραγματικά, προσθέτει, θὰ βρῇτε ἐδῶ πολὺ σπάνια ἄλλους Τούρκους, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνους, πού διευθύνουν τὰ

τσιφλίκια ή έκμεταλλεύονται τούς ύδρόμυλους, πού έχουν νοικιάσει.

» Συνεπαίρανε δέ από αυτό, ό συνομιλητής μου, και μέ τό δίκιο του, ότι κατά τούς χρόνους τών επανάστασεων και τών επιδρομών αυτά τά δάση απέβησαν ή σωτηρία τών κατοίκων, ότι μέ αυτά απέφυγαν τόν κίνδυνο νά μεταναστεύσουν, ότι αυτά διετήρησαν τις πανάρχαιες οίκογένειες τοῦ τόπου, πού κατέφευγαν σ' αυτά. Καί ύψώνοντας τή φωνή του ό συνομιλητής μου τόνισε :

«— Εἴμαστε περήφανοι μέσα σ' αυτά τά δάση, πού ζοῦμε, γιά τόν τίτλο μας ως Ἑλλήνων, γιά τις Ἐκκλησίες μας, γιά τούς Ἐπισκόπους μας, γιά τούς Ἱερεῖς μας, γιά τά σχολεῖα μας».

Λόγια ἄδρᾶ και μεγαλόπρεπα, πού ἀντήχησαν ἐδῶ κοντά ἕνα πρωί, πρὶν ἀπὸ 158 χρόνια κάτω ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ και βροντοφωνοῦσαν τὸ ἀθάνατο τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Καί αυτά τά λόγια εἶχαν κάμει αἰσθησι καί στὸν Cousinery, ὁ ὁποῖος σημειώνει στὸ βιβλίο του : «Βαθεῖα ἦταν ἡ ἐντύπωσή μου ἀπὸ τούς λόγους αὐτοὺς και οἱ ἐξηγήσεις του μοῦ φάνηκαν ὀρθές και γνωστικές. Μὲ μεγάλη μου λύπη χωρίσθηκα ἀπὸ αὐτὸν. τὸν Ἑλληνα».

Ὁ συγγραφεὺς ἐξακολούθησε τὸ δρόμο του. Βάδισε μισὴ ὥρα ἀκόμα μέσα σὲ δάση γιά νά ἐμφανισθῇ ξαφνικά στὰ μάτια του μιὰ ὠραία πεδιάδα μέ μικρὲς λιμνοῦλες και γραφικὰ ποταμάκια, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος. Ὑστερα ἀπὸ λίγο και ἀφοῦ πέρασε μιὰ μικρὴ πέτρινη γέφυρα ἐφθάσε στὶς «Αὐτοκρατορικὲς ἐγκοταστάσεις τοῦ Μαντέμ».

Ἄλλ' ἄς σταματήσω ἐδῶ γιά λίγο τὴ διήγησι τοῦ Κουζινερί, γιά νά πῶ δύο λέξεις γιά τὰ Μαντεμοχώρια.

Γνωρίζετε, Κυρίες και Κύριοι, ὅτι τὰ Μαντεμοχώρια (χωριά μεταλλείων) ἀποτελοῦσαν ἀπὸ τὸ 1500 και δῶθε αὐτοδιοικούμενη ὁμοσπονδιακὴ ὀργάνωσι ἀπὸ 12 κομοπόλεις (Λιαρίγκοβα, Γαλάτιστα, Βάβδος, Ραβνά, Στανός, Βαρβάρ, Νοβοσέλο δηλ. τὸ Νεοχώρι, Μαχαλάς, Ἰσβορος, Χωροῦδα, Ρεβενίκια και Ἱερισσός και ἀπὸ τὰ γύρω χωριά) ἀπηλλαγμένη ἀπὸ κάθε διοικητικὴ ἐπέμβασι τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Γνωρίζετε ὅτι τὴν διοίκησι τῆς ὁμοσπονδίας εἶχαν οἱ 12 αὐτὲς κομοπόλεις, οἱ ὁποῖες ἔστελναν κάθε χρόνο ἀπὸ ἕνα ἀντιπρόσωπο στὴν πρωτεύουσα, πού ἦταν ὁ Μαχαλάς τὰ σημερινὰ Στάγειρα, ὅτι οἱ δώδεκα αὐτοὶ ἀντιπρόσωποι ἐξέλεγαν 4 ἄρχοντες (βεκίληδες), οἱ ὁποῖοι ἀσκοῦσαν γιά ἕνα χρόνο τὴν ἀνώτατη διοικητικὴ και δικαστικὴ ἐξουσία και ὅτι τὴν Ὑψηλὴ Πύλῃ ἐκπροσωποῦσε ὁ Μαντέμ. Ἀγᾶς, ἀξιωματικὸς μέ 20 στρατιῶτες, ἀπλοῦς ἐκτελεστὲς τῶν ἀποφάσεων τῶν βεκίληδων. Φορολογικὰ ἡ ὁμοσπονδία δὲν ὑπαγότανε στὸ πασαλίκι τῆς Θεσ-

σαλονίκης, ἀλλὰ ἀπ' εὐθείας στὸ Σουλτανικὸ Ταμεῖο, τὸ Χαζινεῖ Χασέ (ἀπὸ αὐτὸ δὲ τὰ Μαντεμοχώρια ὠνομαζόντανε και Χάσικα), στὸ ὁποῖο ἔστελνε τὸ ἐφ' ἅπαξ καθωρισμένο ἐτήσιο δόσιμο ἀπὸ 220 ὀκάδες καθαροῦ ἄργυρου.

Ἡ ὁμοσπονδία αὐτὴ τῶν Μαντεμοχωριῶν, πού εἶχε στὰ χέρια τῆς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν μεταλλείων, ἀπόκτησε τότε ὑποδειγματικὴ φήμη γιά τὴν ὀργάνωσιν τῆς και τὸν τρόπο τῆς λειτουργίας τῆς (ὁ διαδισμὸς στὴν ἐπιχείρησι) και εἶχε γίνει ἡ αἰτία νά περάσουν τὰ Μαντεμοχώρια μακρὰ περίοδο οἰκονομικῆς ἀκμῆς και νά ἀναπτύξουν μεγάλο πολιτισμό. Εἶναι ἀνάγκη νά συγγραφῇ γιά τὴν ὁμοσπονδία αὐτὴ τῶν Μαντεμοχωριῶν εἰδικὴ μελέτη· εἶναι αὐτὸ μιὰ ὑποχρέωσι ὅλων μας ἰδίως τῶν κατοίκων τῆς Ἀρναίας. Θὰ συντρέξω μέ ὅλη μου τὴ δύναμη, ὅποιον θὰ θελήσῃ νά καταπιασθῇ μέ τὸ θέμα αὐτό· θὰ θέσω στὴ διάθεσὴν του ὅλα τὰ δικὰ μου στοιχεῖα και θὰ βοηθήσω νᾶβρη και ὅσα ἄλλα ὑπάρχουν. Ἐχομε γραπτὲς μαρτυρίες τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ Pierre Belon, πού ἐπισκέφθηκε τὰ Μαντεμοχώρια στὰ 1550, ἔχομε τὸ σύγγραμμα τοῦ Urqait «La Turquie» πού ἦλθε ἐδῶ στὰ 1850. Ὑπάρχουν κι' ἄλλες πηγές.

Ὅταν ὁ Cousinery ἐπισκέφθηκε τὰ Μαντεμοχώρια, τὸ καθεστώς, πού περιγράψαμε πιὸ πάνω, εἶχε δυστυχῶς ἀνατραπῇ. Ὁ Μαντέμ—Ἀγᾶς ἐξαρθήθηκε ἀπὸ τὸν Πασά τῆς Θεσσαλονίκης μέ ἀπόλυτη ἐξουσία ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν μεταλλευτῶν, μέ ὑποχρέωσιν τοὺς γιά ἀναγκαστικὴ ἐργασία, γιά πληρωμὴ χαρατισοῦ και ἄλλων φόρων. Ἀλλ' ἄς ἐπανέλθωμε στὴν ἀφήγησι τοῦ Cousinery.

«Ἀφοῦ περάσαμε μιὰ μικρὴ πέτρινη γέφυρα, φθάσαμε στὶς αὐτοκρατορικὲς ἐγκαταστάσεις τοῦ Μαντέμ. Ἐπιφόρησα τὸ γενίτσαρο πού μέ συνώδεε, νά παρουσιαθῇ στὸν Ἀγᾶ και νά ὑποβάλλῃ τὰ σέβη μου. Σὲ λίγο ἦλθε ἡ ἀπάντησι :

Seffa Cueldi δηλ. καλῶς ὤρισες ! Καί ὀρίσθηκε γιά τὸ βράβυ ἡ ἐπίσκεψίς μου στὸν Ἀγᾶ.

«Τὸ κτίριον τοῦ Μαντέμ εἶναι μεμονωμένο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κατοικία τοῦ ἀγᾶ βλέπει κανεὶς τις κατοικίες τῶν ἀξιωματῶν, τοὺς σταύλους, τις ἀποθήκες ὅπου βάζουν τὸ μετάλλευμα, τὰ ἐργαστήρια ὅπου τὸ καθαρίζουν και τὰ δωμάτια πού προορίζονται γιά τοὺς ξένους· μάλιστα πίσω ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἕνας μικρὸς κῆπος μέ ἄρκετὰ λουλούδια, στὴν ἄκρην τοῦ ὁποῖου εἶναι ἕνα κιόσκι (kiosk) ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἡ θέα φθάνει ὡς τὸν κόλπον τὸ Στρυμωνικὸ (Stilar) και τὸν Συγγιτικὸ (de Singus) και τὸν Ἀθῶνα, πού ὑψώνεται μεγαλοπρεπῆς ἀνάμεσα στοὺς δύο κόλπους. Πάνω στὸν Ἰσθμὸ διακρίνονται τὰ ἐρεῖπια μιᾶς ἀρχαίας

πόλεως, τῆς Οὐρανοπόλεως, ὅπως καὶ τὸ χωριὸ Ἱερισσὸς (Hérissos) στὸ μέρος ἀκριβῶς ὅπου βρισκόταν ἡ ἀρχαία Ἀκανθος.

«Πρέπει νὰ σημειώσω ἐδῶ, πῶς κάποιος ἀπὸ τοὺς τρανοὺς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης νοικιάζει τὰ μεταλλεῖα ἀπὸ τὸ Αὐτοκρατορικὸ Ταμεῖο καὶ βρίσκεται κάποιος ἀγᾶς ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ νὰ ὑπομισθώσῃ τὴν ἐκμετάλλευσή τους.

»Τὸ πρῶτο πρόσωπο μὲ τὸ ὁποῖο εἶχα συνάντηση, μπαίνοντας στὴν κατοικία τοῦ ἀγᾶ, ἦταν ὁ ἐπιμελητὴς του, πὺν ὀνομάζουν ἐδῶ Vekil—hardg. Προθυμοποιήθηκε νὰ ἀνοίξῃ δυὸ ὀντάδες, ὅπου μᾶς ἐγκατέστησε. Ἡ πρώτη μου φροντίδα ἦταν νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Vekil—hardg γιὰ νὰ μῶ στὴ φυλακή, ὅπου ἦταν κλεισμένος ὁ συγγενὴς τοῦ προύχοντα πὺν μὲ φιλοξένησε στὴν Λιαρίγκοβη. Τὸν βρῆκα σὲ μιὰ κατάσταση πολὺ οἰκτρή. Ἐμαθα ἀπὸ αὐτὸν ὅτι, ὅταν ἐπιφορτίσθηκε μὲ τὴ στρατολογία τῶν μεταλλευτῶν, ὁ ἀγᾶς τοῦ ἀπέδωκε μομφή γιὰ ἀμέλεια στὴν ἐκπλήρωση τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς. Τὸν παρηγόρησα ὅσο μποροῦσα. Διότι τὸ νὰ εἶσαι φυλακισμένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους δὲν εἶναι καθόλου εὐχάριστο πρᾶγμα καὶ πληρώνεται αὐτὸ πολὺ ἀκριβᾶ.

»Ὅταν ἦλθε ἡ ὥρα τῆς ἐπισκέψεως, μὲ εἰσήγαγαν στὸν Ἀγᾶ—διαχειριστὴ τῶν μεταλλείων, ὁ ὁποῖος μὲ δέχθηκε μὲ ἐνδιαφέρον. Ἀφοῦ τελείωσαν οἱ διατυπώσεις τῆς ἐθιμοτυπίας καὶ ἀφοῦ ἀνταλλάξαμε τίς σκέψεις μας πάνω σὲ διάφορα ζητήματα, ὁ Ἀγᾶς θέλησε νὰ ἀκούσω τοὺς μουσικούς του, πὺν δὲν ἦταν μακριὰ ἀπὸ μᾶς . . . Οἱ ὑπηρετές, πὺν μᾶς σέρβιραν τὸν καφέ, κάθησαν μὲ μᾶς χάμω καὶ . . . μεταμορφώθηκαν σὲ μουσικούς. Ὁ ἓνας πῆρε ἓνα βιολί, ὁ ἄλλος ἓνα ὄργανο, πὺν στὴν ἀρχὴ δὲν κατάλαβα τί ἦταν, ἓνας τρίτος ἐτοιμάσθηκε νὰ τραγουδήσῃ. Αὐτὰ τὰ τρία πρόσωπα ἐναρμόνισαν τόσο καλὰ τὸ μουσικὸ τους ρόλο, ὥστε ὁμολογῶ ὅτι δοκίμασα μιὰ μεγάλη εὐχαρίστηση, πὺν τὰ ἀκουα. Μοῦ ἄρεσε ἰδίως νὰ ἀκούω αὐτὸ τὸ ἄγνωστο σὲ μένα ὄργανο, τὸ ὁποῖο σὰ μιὰ φωνὴ μπάσσου ἀποτελοῦσε τὴν ψυχὴ τῆς ὀρχήστρας. Περίεργος νὰ τὸ ἰδῶ ἀπὸ κοντὸ τί ἦταν, ἐξεπλάγηκα πολὺ, ὅταν ἀντελήφθηκα ὅτι δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνα χάλκινο βᾶζο ἀπὸ αὐτά, πὺν οἱ Τούρκοι χρησιμοποιοῦν νὰ πλένουν τὰ χέρια τους, πρὶν στρωθοῦν στὸ τραπέζι. Ὅλη ἡ βραδιά πέρασε ἔτσι χαρούμενα καὶ μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ μιλήσω στὸν Ἀγᾶ γιὰ τὸν φυλακισμένο του καὶ πέτυχα νὰ μοῦ δώσῃ τὸ λόγο τῆς τιμῆς του, ὅτι σὲ λίγο θὰ τὸν ἀπέλυε . . .»

Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψή του στὸ Μαντέμ ὁ Κουζινερί πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὸν Ἰσβορο, τὴ σημερινὴ Στρατωνίκη. Βρῆκε τὸ χωριὸ νὰ

μαστιίζεται ἀπὸ ἐπιδημία μιᾶς φοβερῆς λοιμώδους νόσου, τῆς πανώλους (πανούκλας), πὺν ἐνδημοῦσε δυστυχῶς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὴν Ἑλλάδα κι' ἔκαμνε θραύση.

«Τὴν ἐπομένη πολὺ πρωΐ», διηγεῖται ὁ Κουζινερί, «καβαλλικέψαμε καὶ πήραμε τὸ μόνο δρόμο, πὺν ὡδηγοῦσε στὴ θάλασσα. Μᾶς εἶπαν ὅτι κρούσματα πανώλους ἐξεδηλώθηκαν στὸ Νίσβορο (Nisvoro) χωριὸ κείμενο σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀναγκαστικὰ θὰ περνούσαμε. Εὐτυχῶς οἱ κάτοικοι εἶχαν κάμει γενικὴ ἔξοδο. Εἶχαν βγῆ ὅλοι γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴ μόλυνση καὶ ταυτόχρονα γιὰ νὰ μαζέψουν τὸ καλαμπόκι, πὺν καλλιεργοῦν στὰ χωράφια τους κοντὰ στὴ θάλασσα. Ἐξεπλάγηκα ἀπὸ τὴν ἀπόλυτὴ ἐρημιὰ τοῦ τόπου, ὅπου ἐν τούτοις ὑπάρχουν περισσότερα ἀπὸ ὀγδόντα σπίτια καὶ ὅπου εἶναι ἔδρα Ἐπισκόπου.

»Μέσα στὴν ἀπαίσια αὐτὴ σιωπὴ, πὺν βασίλευε γύρω μας, μιὰ φωνὴ ἀντήχησε. Ἐστρεψα τὸ κεφάλι μου πρὸς τὸ μέρος ἀπ' ὅπου ἐρχόταν καὶ ἀντίκρισα ἀπὸ μιὰ μεγάλη ἀνοιχτὴ πόρτα, στὸ βάθος μιᾶς αὐλῆς τὸ γηραιὸ καὶ σεβάσμιο Ἐπίσκοπο, πὺν ἐδρεῖε στὸ χωριὸ αὐτό, ὁ ὁποῖος ἀπευθυνόμενος σὲ μένα μὲ ρώτησε, γιὰτί καὶ πῶς ἦλθα νὰ χα θῶ πάνω στὰ βουνὰ τοῦ Μαντέμ, μέσα σὲ πανωλόβλητους, μέσα σὲ ἄρρωστους μολυσμένους ἀπὸ τὴν τρομερὴ ἀρρώστεια. Καὶ σὲ συνέχεια μὲ ἐξόρκισε νὰ μὴν ἐπικοινωνήσω μὲ τοὺς χωρικούς, πὺν εἶχαν συγκεντρωθῇ στὴν πεδιάδα, μέσα σὲ καλύβες, γιὰτί μεταξὺ τους ὑπῆρχαν πολλὲς οἰκογένειες προσβεβλημένες ἀπὸ πανούκλα. Εὐχαρίστησα θερμὰ τὸν ἐλεήμονα καὶ σεβάσμιο Ἐπίσκοπο καὶ ἔσπευσα νὰ ἐξέλθω ἀπὸ τὸ δυστυχισμένο αὐτὸ χωριό.

»Οἱ ὀδηγοί μου βάδιζαν σιωπηλοί, ὅταν παρατήρησαν κοντὰ σὲ μιὰ μικρὴ Ἐκκλησίαν ἓνα πτώμα καὶ θέλησαν νὰ πλησιάσουν. Ἀφοῦ ἱκανοποίησαν τὴν περιέργειά τους μὲ ἀνέφεραν ὅτι ὁ νεκρὸς ἦταν μιὰ γραιὰ γυναίκα, ἡ ὁποία σίγουρα δὲν θὰ εἶχε τὴν δύναμη νὰ κατέβῃ τὸ βουνὸ μὲ τοὺς συγγενεῖς της καὶ θὰ ἀφέθηκε ἐτοιμοθάνατος στὶς φροντίδες τοῦ Ἐπισκόπου. Εἶχε μόλις ἐκπνεύσει κοντὰ στὴν Ἐκκλησίαν. . .».

Ἀπὸ τὴ Στρατωνίκη ὁ Κουζινερί βαδίζει μιὰ ὥρα πεζός, βγαίνει ἀπὸ τὸ δάσος, ἀκολουθαίει τὸν ροῦν ἐνὸς ποταμοῦ, τοῦ ὁποῖου τὰ νερὰ εἶναι, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, ὀλότελα κόκκινα καὶ κατόπιν συνέχεια κατευθύνεται σ' ἓνα μεγάλο νερόμυλο περιτριγυρισμένο ἀπὸ κήπους. Ὑστερα ἀπὸ μικρὴ ἀνάπαυση σ' αὐτὸν ἐξακολουθεῖ τὸ ταξίδι καὶ ἰδοὺ βρίσκεται ἐν ὄψει τῆς Ἀκάνθου καὶ διακρίνει τὸ σπίτι, πὺν χρησιμεύει σὰν κατοικία στὸν Ἀγᾶ, μεμονωμένο σ' ἓνα ὕψωμα τοῦ χωριοῦ.

Ἀνοίγουμε μιὰ μικρὴ παρένθεση γιὰ τὴν Ἀκανθο. Εἶναι ἡ ἀρχαία πόλη, ποὺ κτίσθηκε καὶ ἀποικίσθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀνδρίους. «Ἐπὶ τῷ Ἰσθμῷ τοῦ Ἀθω κειμένη πόλις Ἀνδρίων κτίσμα, ἀφ' ἧς συχνοὶ καὶ τὸν κόλπον Ἀκάνθιον καλοῦσι», ἔτσι τὴν προσδιορίζει ὁ Στράβων.

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀκάνθου κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους ὑποτάχθηκαν τὸ 490 καὶ 480 π. Χ. στοὺς Πέρσες, ἔλαβαν μέρος στὴν κατασκευή τῆς νοτιοανατολικῆς τῆς πόλεως κειμένης διώρυγας τοῦ Ξέρξη καὶ ἀναγκάσθηκαν νὰ μετάρχουν μ' αὐτὸν στὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκστρατεία.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῶν Περσῶν ἡ πόλη ἔγινε ἐλεύθερη, παραδόθηκε ὅμως στὴν ἀρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου στὸ στρατηγὸ Βρασίδα. Τὸ 421 μ. Χ. μὲ τὴν Νικίειο εἰρήνην παραδόθηκε στοὺς Ἀθηναίους, ἀλλὰ παρέμεινε ἐλεύθερη μὲ τὸν ὄρο νὰ πληρώνῃ ἓνα φόρο, ποὺ ὥρισε μάλιστα ὁ Ἀριστείδης. Κατακτῆθηκε τελικὰ ἀπὸ τὸ Φίλιππο, ἀλλὰ δὲν καταστράφηκε ἀπ' αὐτόν, ὅπως οἱ ἄλλες πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς. Ὑποτάχθηκε καὶ λεηλατήθηκε ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους στὸν 2ον αἰῶνα μ. Χ. Ὄνομάσθηκε Ἀκανθος, γιατί ἐκεῖ ἐφύτρωναν σὲ μεγάλη ποσότητα ἀγκάθια ἢ κατ' ἄλλους γιατί σὰν ἀνάδοχος τῆς πόλεως φέρεται κάποιος Ἀκανθος. Ποῦ ἀκριβῶς βρισκόταν ἡ ἀρχαία Ἀκανθος; Ὅπου καὶ ἡ σύγχρονος Ἱερισσὸς καὶ ἀκριβέστερα 2 χιλιόμετρα πρὸς τὰ ΝΑ, δὲν γνωρίζω ὅμως ἂν καὶ σήμερα ἀκόμα ἐξακολουθοῦν νὰ φυτρώνουν ἐκεῖ μεγάλα ἀγκάθια γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς ταυτότητάς τῆς σύγχρονης Ἱερισσοῦ καὶ τῆς ἀρχαίας Ἀκάνθου. Πάντως γιὰ τὴν ταυτότητα αὕτη συνηγορεῖ καὶ μιὰ ἐνέπιγραφος πλάκα, ποὺ ἀναφέρει, ὅπως θὰ ποῦμε παρακάτω ὁ Κουζινερί. Ἀλλὰ ἂς δώσουμε τώρα τὸ λόγο σ' αὐτόν.

«Κανένα σπίτι, κανένας δρόμος στὴν Ἱερισσὸ δὲν παρουσιάζει οὐδὲ τὸ παραμικρὸ ἔχνος ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ πύργος μόνον διατηρεῖ ὑπολείμματα ἀρχαίων τειχῶν. Αὐτὸ τὸ οἰκοδόμημα ἐρειπωμένο, καταλαμβάνει ἓνα ὕψωμα, πάνω ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ σ' αὐτὸ ἀνακάλυψα μιὰ μικρὴ ἐπιγραφὴ μαρμαρίνη, ἡ ὁποία περιεῖχε τὰ ἀκόλουθα γράμματα.

ΟΡ
ΔΗ
ΑΚ

Τὴν ἐπιγραφὴ αὕτη τὴν ἐξηγοῦν: ΟΡΟΣ ΔΗμου ΑΚανθίων δηλ. ὄριον (ὁρόσημον) τοῦ δήμου τῶν Ἀκανθίων.

» Αὕτη τὴν ἐξαφάνιση τῶν ἱχνῶν, αὕτη τὴν ἔλλειψη τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων μοῦ φαίνεται ὅτι πρέπει ν' ἀποδώσωμε στὴ γειτνίαση τῆς θάλασσας, ἡ ὁποία δύο χιλιάδες τώρα χρόνια διευκόλυνε τὴν ἀρπαγὴ τῶν ὑλικῶν αὐτῶν γιὰ καινούργιες οἰκοδομές.

» Ὑπῆρξα εὐτυχέστερος στὸν τομέα τῶν ἀρχαίων νομισμάτων. Δυὸ χρυσοχόοι μὲ πούλησαν πολλὰ ἀργυρᾶ, πάνω στὰ ὁποῖα διάβαζα τὸ ὄνομα ΟΥΡΑΝΙΔΩΝ ΠΟΛΕΩΣ».

Σὲ λίγο ὁ Κουζινερί θὰ ἀνακαλύψῃ τὰ ἐρείπια μιᾶς ἀρχαίας πόλεως, τῆς Οὐρανοπόλεως, θὰ μᾶς περιγράψῃ δὲ πῶς. Ἀλλὰ, στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ γιὰ νὰ κατατοπισθοῦμε πρέπει νὰ ποῦμε τὰ ἑξῆς. Ἀμέσως πρὸς νότον τῆς διώρυγας τοῦ Ξέρξη, στὸ Σιγγιτικὸν κόλπο καὶ ἀπέναντι στὴ νῆσο Ἀμμουλιανή, ἦταν κτισμένη ἡ ἀρχαία πόλη Σάνη, ἡ ὁποία ἀποικίσθηκε κι' αὕτη ἀπὸ τοὺς Ἀνδρίους τοῦ 7ου αἰῶνα π.χ., παρέμεινε ἐλεύθερη ὡς τοὺς Περσικοὺς πολέμους, ὅποτε, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο (Ἡρ. VII, 22) ὑποτάχθηκε στοὺς Πέρσες καὶ ἀναγκάσθηκε νὰ παραχωρήσῃ στρατὸ καὶ πλοῖα στὸν παραπλέοντα στόλο τοῦ Ξέρξη, ἀλλὰ καὶ ἐργατικὰ χέρια γιὰ τὴν διάνοιξη τοῦ Ἰσθμοῦ. Στὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον παρέμενε πιστὴ στοὺς Ἀθηναίους, ἕως τὸν Φίλιππο, ὁ ὁποῖος τὴν ἐκυρίευσεν καὶ τὴν κατέστρεψε. Πάνω στὰ ἐρείπια τῆς κτίσθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον, τὸ γιὸ τοῦ Ἀντίπατρου, στὰ 316 π.χ. ἡ Οὐρανόπολη, πόλη μεγάλη καὶ πλούσια, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μᾶς μιλήσῃ ὁ περιηγητής. Ὡς προσθέσωμε ὅτι σήμερα στὴ θέσῃ τῆς εἶναι τὸ κελλὶ τοῦ Προφήτου Ἡλία καὶ ὅτι τώρα τελευταῖα τὸ χωριὸ Πύργος, ποὺ εἶναι ἐκεῖ κοντά, μετωνομάσθηκε σὲ Οὐρανόπολη.

«Τὴν ἐπομένη», συνεχίζει ὁ Cousinery, «πῆρα τὸ δρόμον πρὸς τὸ Παλαιὸ - Καστρο (Paleo Castro). Περνώντας τὸν Ἰσθμὸν ἄφησα στὰ ἀριστερά μου ἓνα μεγάλο κτῆμα, ποὺ ἀνήκει σ' ἓνα ἀπὸ τὰ Μοναστήρια τοῦ Ὄρους Ἀθως (μετόχια τὰ λένε αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ κτήματα) καὶ πάντοτε βαδίζοντας ἀκροθαλασσιὰ εἶδαμε πολλὰς γυναῖκες συγκεντρωμένες ἐκεῖ γιὰ τὴ συλλογὴ ἐλαιοκάβρου. Μᾶς ἐπληροφόρησαν ὅτι τὰ ἐρείπια τοῦ Παλαιόκαστρου δὲν ἦταν μακριὰ καὶ πράγματι τὰ ἀντικρύσαμε σὲ ἀπόσταση ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας.

» Ἀρχαῖα τείχη σκεπασμένα ἀπὸ θάμνους ἔδειχναν ὅτι εἶχα μπροστά μου τὰ μάτια τὴν ἀρχαίαν Οὐρανόπολιν ἐγκαταλειμμένην γιὰ πάντα σὲ ὅλες τὶς προσβολὰς τοῦ χρόνου. Καὶ ἐδῶ ὅπως καὶ στὴν ἀρχαίαν πόλιν

τῆς Ἀκάνθου ὅλα σχεδὸν τὰ ἐρείπια εἶχαν ἐξαφανισθῇ, εἴτε γιὰ τὶς οἰκοδομὲς τῶν Μοναστηριῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Ἀθῶνα, εἴτε ἀπὸ ναυτικών. Ἔσπευσα νὰ σακαρφαλώσω σ' ἓνα λοφίσκο, ὅπου λείψανα ἀπὸ τοίχους φανέρωναν τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς ἀρχαίου μεγάρου. Ἐκαμα μερικὲς βόλτες στὸν περίγυρό του καὶ ἀποσύρθηκα ἔπειτα ἀρκετὰ ἱκανοποιημένος, πού ἀνακάλυψα μιὰ πόλη ἀρχαία μόλις γνωστή».

Σὲ συνεχεία ὁ συγγραφεὺς, ἀφοῦ ἀναπαύθηκε σ' ἓνα μετόχι γιὰ λίγο, τράβηξε πρὸς τὸν Ἴσθμό. Τὸν ἐνδιέφερε ἐξαιρετικά, ὅπως λέγει, τὸ θέμα αὐτό.

Ἄλλ' ἄς σταματήσωμε γιὰ μιὰ στιγμὴ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Κουζινερί.

Γνωρίζετε, Κυρίες καὶ Κύριοι, ὅτι ὁ Ξέρξης ἐκστρατεύοντας ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας διέταξε στὰ 481 π. Χ., νὰ κοπῇ ὁ Ἴσθμὸς τοῦ Ἀγ. Ὄρους καὶ νὰ μεταβληθῇ σὲ διώρυγα γιὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ μέσα ὁ στόλος του. Ἦθελε ν' ἀποφύγῃ τὸν παράπλου τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Ἀθῶνα, πού ἔγινε ἀφορμὴ λίγα χρόνια νωρίτερα, περὶ τὸ 473 π. Χ. νὰ δοκιμᾷ δυοῖς ἀρκεστοὶς ἐκπλήξεις ὁ στόλος τοῦ πατέρα του Δαρείου, ὅταν μὲ ἀρχηγὸ τὸ Μαργόνιο παρέπλεε τὸν Ἀθῶνα.

Τὸ μεγαλεπήβολο αὐτὸ ἔργο συντελέσθηκε μὲ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Βουβάρου καὶ τοῦ Ἀρταχαιίου καὶ μὲ χρησιμοποίησιν γιὰ τὶς ὀρυκτικὰς ἐργασίας ὄχι μονάχα τῶν στρατιωτῶν, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν κατοίκων τῶν πόλεων, πού ἦταν ἐκεῖ κοντά. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει μὲ λεπτομέρειες (Ζ. 22—25) τὴν τεχνικώτατην μέθοδον, πού ἐχρησιμοποίησαν. Ὁ Κουζινερί ὑποστηρίζει γιὰ τὴ διώρυγαν αὐτὴ μιὰν ἄλλην ἐκδοχὴν. Ἀς τὸν ἀκούσωμε.

«Τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐρευνῶν μου ἦταν νὰ βρῶ κάτω τὸ ὁποῖον νὰ φανερώνη, ὅτι μιὰ διώρυγα, ἓνα κανάλι ἀνοίχθηκε διὰ μέσου τοῦ Ἴσθμου, καθὼς ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος καὶ μάλιστα κατὰ τέτοιο τρόπον καὶ σὲ τέτοιο πλάτος, ὥστε δυὸ πλοῖα νὰ μποροῦν νὰ μεταφερθοῦν ἀπὸ τὴ μιὰ θάλασσα στὴν ἄλλη χωρὶς νὰ συγκρουσθοῦν.

»Μόλις λοιπὸν ἔφθασα στὸ στενότερον πέρασμα τοῦ Ἴσθμου ἔπεξεψα καὶ ἀρχισα τὶς παρατηρήσεις μου. Ὁ γενίτσαρος, πού μὲ συνόδευε, μὲ εἶπε ὅτι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τοῦ φαινόταν ἀδύνατον. Γιὰ νὰ ἀνοίξωμε, ὑποστήριξε, στὸ μέρος πού βρισκόμαστε ἓνα κανάλι κατάλληλον γιὰ νὰ περάσῃ ἓνα μόνο πλοῖον, ἔπρεπε οἱ ἐκσκαφὲς νὰ ξεπερνοῦσαν σὲ ὕψος τὸν ὑψηλότερον μινάρη τῆς Θεσσαλονίκης (Σημ. ὁμιλητοῦ: Τὸ ἔδαφος δὲν ὑπερβαίνει σὲ ὑψόμετρο τὰ 20 μέτρα. Καὶ τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ἡ σημερινὴ τοπογραφικὴ ἐκτίμησις δὲν διαφέρει καθόλου

ἀπὸ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Ἡροδότου). Καὶ ἀκόμη, διατεινόταν ὁ Γενίτσαρος, δὲν ὑπῆρχαν στὸ ἔδαφος κυμάνσεις ἢ ἄλλα χαρακτηριστικὰ πού νὰ δείχνουν ὅτι ἔλαβε χώραν ἓνα τεχνικὸν ἔργο τόσο ἐξαιρετικόν. Συμφώνησα μ' αὐτὸν γιὰ τὴν ἀκρίβειαν τῶν παρατηρήσεών του. Ἐν τούτοις παρατηρῶντας ὅτι στὶς δυὸ παράλληλες πλευρὰς τοῦ Ἴσθμου ἔβλεπε κανεὶς τέλματα ἀρκετὰ μεγάλῃς ἐκτάσεως καὶ τῶν ἰδίων διαστάσεων φαντάσθηκα ὅτι ἓνα πραγματικὸν γεγονὸς πρέπει νὰ ἔχη δώσει λαβὴν στὴ διήγησιν τοῦ Ἡροδότου.

»Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι ἐλείναν τὴν ἀνάβασιν στὰ δύο ἄκρα τοῦ Ἴσθμου καὶ ἔκαμαν ὁμαλὸν τὸ μεταξὺ αὐτῶν ἔδαφος τοῦ ἔπειτα σύροντας τὰ πλοῖα εἴτε πάνω σὲ ρουλὰ (κυλινδρῶν), εἴτε πάνω σ' ἓνα στερεὸ σανίδωμα τὰ μετέφεραν ἀπὸ τὴ μιὰ παραλία στὴν ἄλλη. Ὁ Ξέρξης εἶχε ἀφθονὰ χέρια στὴ διάθεσίν του καὶ τὰ γειτονικὰ δάση προμήθευαν ὅση ξυλείαν χρειαζόταν γιὰ τὸ σκοπὸν αὐτόν.

»Τὴν ἐρμηνείαν αὐτὴν μοῦ τὴν ὑπέβαλε καὶ μοῦ τὴν ἐνέπνευσε μιὰ περιπέτεια, πού ἔλαβε χώραν ὄχι πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια.

Ἐνα πειρατικὸν μὲ ἐξήντα ἄτομα πλήρωμα καταδιωκόταν ἀπὸ ἓνα πολεμικὸν τοῦ Σουλτάνου καὶ κατέφυγε τὴ νύχταν στὸν κόλπον τοῦ Ἰερισσοῦ. Ὁ καπετάνιος τοῦ πειρατικοῦ γιὰ νὰ σώσῃ τὸ πλοῖον του σοφίσθηκε νὰ τὸ μεταφέρῃ πάνω σὲ ρουλὰ στὸ ἀπέναντι, στὸ ἄλλο μέρος τοῦ Ἴσθμου. Καὶ ἡ ἐπιχείρησις αὐτὴ τελείωσε πρὶν ξημερῶσιν. Τὴ στιγμὴ δὲ πού τὸ Τουρκικὸν πολεμικὸν πίστευε πῶς θάβαζε χερί πάνω στὴ λεῖαν του τὸ κουρσάρικον εἶχε ἤδη βάλει πανιὰ στὸν ἀντίθετον κόλπον....»

Ἀκούσατε τὴν ἐξήγησιν τοῦ Κουζινερί καὶ τὴν ἀποψὴν αὐτὴν τὴν υἱοθετοῦν πολλοὶ σήμερον. Στὰ 1939 μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία μὲ εἰδικοὺς τεχνικοὺς νὰ ἐξετάσωμε ἐπὶ τόπου τὸ ζήτημα. Τὸ συμπέρασμα μᾶς ἦταν: Καὶ δυνατὴ ἦταν ἡ διάνοιξις τῆς διώρυγας καὶ ἡ ἐδαφολογικὴ διαμόρφωσις τοῦ Ἴσθμου φανέρωνε ἓνα τέτοιο πρᾶγμα. Ἄλλως τε ὁ Ἡρόδοτος περιγράφει, ὅπως εἶπα, τόσο λεπτομερῶς τὴν μέθοδον πού χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἐκσκαφὴν, ὥστε νὰ μὴν ἀφήνεται καμιά ἀμφιβολία. Κι ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι ὁ Ξέρξηςμποροῦσε νὰ διαθέσῃ τότε γιὰ τὸ τὸ ἐγχείρημα αὐτὸ ἀμέσως δεκάδες χιλιάδων χέρια.

Ὁ συγγραφεὺς διηγεῖται ἀκολούθως πῶς ἐβάδισε στὰ ἐνδότερα τῆς Χαλκιδικῆς, ἀφοῦ διανυκτέρευσε ἓνα βράδυ πάλιν σ' ἓνα μετόχι. Μάλιστα ἀναφέρει ἓνα χαριτωμένον ἐπεισόδιον τῆς διανυκτερεύσεως αὐτῆς.

«Ἐνῶ περιμένα νὰ ἐτοιμασθῇ τὸ γεῦμα εἶπα νὰ γυρίσω τὸ κτίριον τοῦ μετοchioῦ. Καὶ ἐξεπλάγηκα ὅσο δὲν μπορεῖτε νὰ φαντασθῇτε, ὅταν συνάντησα ἐκεῖ πάνω ἀπὸ πενήντα γυναῖκες ἢ κορίτσια τὰ ὁποῖα καὶ

αὐτὰ ἐπρόκειτο νὰ περάσουν τὴν νύχτα στὸ μετόχι. Μοῦ δόθηκε ἡ ἐξηγήσις: Ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς συγκομιδῆς τῶν ἐλαιῶν καὶ γι' αὐτὴν ἔρχονταν, ἀπὸ πολὺ μακριὰ. Μολονότι, ὅπως εἶδα, οὔτε καλὰ τρέφονταν, οὔτε ἄνετα κοιμούντανε, ἦταν πολὺ χαριτωμένους. Τὶς ρώτησα γιὰ τὰ ἔθιμά τους, τὶς ἀσχολίες τους, τοὺς ἔρωτές τους καὶ μοῦ ἀπαντοῦσαν μὲ εὐχέρεια, ἀλλὰ καὶ μὲ πόση χάρη! Πρᾶγμα σπανιώτατο καὶ ἀυνήθιστο στὶς γυναῖκες τῶν Βουλγάρων. "Ἄλλ' αὐτὲς ἦταν Ἑλληνίδες . . . »

Ἐξακολουθεῖ ὁ περιηγητὴς τὸ δρόμο του. Περνάει ἀπὸ μιὰ μικρὴ πεδιάδα γεμάτη πλατάνια καὶ ἀρχίζει νὰ σκαρφάλωνῃ σ' ἓνα δρόμο ἐλικοειδῆ κι ἀνώμαλο, ποὺ ὅλο καὶ τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὸ Σιγγιτικὸ κόλπο. Καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλὰς ὥρες πορεία μπῆκε στὸ Μεταγγίτσι. "Ἄς σημειωθῇ ἔδῳ ὅτι ὁ Κουζινερί ἀναφέρει στὸ σύγγραμμά του τὸ Μεταγγίτσι μὲ τὸ ὄνομα Μελανγῆς, δηλαδὴ μέλαινα γῆ (μαύρη γῆ) καὶ φαίνεται ὅτι ἡ ὀνομασία ποὺ ἀναφέρει ὁ περιηγητὴς εἶναι ἡ ὀρθότερη. Παραφθάρη δὲ σὲ «Μεταγγίτσι» στὴ ροὴ τοῦ χρόνου.

Ἀλλὰ ἐνῷ σὲ κάθε χωριὸ ὁ Γάλλος Πρόξενος γινόταν δεκτὸς μὲ προθυμία καὶ μὲ χαρὰ, στὸ Μεταγγίτσι συνέβη τὸ παράδοξο. Εὐθύς μετὰ τὴν εἴσοδό του καὶ μόλις ἔγινε ἀντιληπτὸς παιδιὰ καὶ γυναῖκες ἀλλόφρονες ἔτρεχαν ἐγκαταλείποντας τὸ χωριὸ νὰ κρυβοῦν στὸ παρακείμενο δάσος. Ὁ περιηγητὴς μεταβλήθηκε σὲ στήλη ἄλατος μπρὸς στὴν ὑποδοχὴ αὐτῇ! Τί συνέβαινε; "Ἄς ἀφήσωμε τὸν ἴδιο νὰ μᾶς τὸ ἐξηγήσῃ.

«Μπήκαμε σ' ἓνα μικρὸ χωριὸ τὸ ὁποῖο φέρει τὸ ὄνομα Μελανγῆς ἀπὸ πενήντα περίπου σπίτια· ἀλλὰ μόλις γενήκαμε ἀντιληπτοὶ εἶδαμε παιδιὰ καὶ γυναῖκες νὰ τρέχουν νὰ κρυβοῦν ἀλλόφρονα σὰν τὰ κοτόπουλα σὲ ἐπιδρομὴ γερακιῶ. Ἐνας μόνον ἀρβανίτης στάθηκε καὶ προθυμοποιήθηκε νὰ μᾶς καλέσῃ νὰ κατεβοῦμε ἀπὸ τὸ ἄλογο γιὰ νὰ πάρωμε ἓνα μικρὸ γεῦμα μαζί του. Δεχθήκαμε.

»Ἦταν ὁ σούμπας τοῦ χωριοῦ ποὺ διαχειριζόταν τὰ κτήματα τοῦ χωριοῦ ὅπως καὶ τῶν ἄλλων γειτονικῶν χωριῶν γιὰ λογαριασμὸ ἐνὸς ἀγᾶ.

Μόλις καθήσαμε στὸ τραπέζι ἀμέσως ζήτησα καὶ πληροφορήθηκα τὴν αἰτία ποῦ, παρὰ τὰ ἡμέρα ἦθη τοῦ τόπου αὐτοῦ, ἔκανε τόσο ἄγριες τὶς γυναῖκες.

»Καὶ ὁ Ἀλβανός, μάρτυς ὁ ἴδιος τῶν γεγονότων μᾶς διηγήθηκε: «Πρέπει νὰ ξέρετε ἤδη σεῖς στὴ Θεσσαλονίκη ὅτι μιὰ συμμορία ἰσχυρῆ πειρατῶν εἶναι ἐγκατεστημένη καὶ ὀχυρομένη στὸ νησάκι Ἅγιος Γεώργιος τῆς Σκύρου. Πρέπει νᾶχετε ἀκούσει πόσο ἐπιφοβὴ κι ἐπικίνδυνη

ἔχει καταστῇ ἡ συμμορία αὐτὴ γιὰ ὅλους τοὺς ναυτιλομένους. Ἀλλὰ ποιοὺςμποροῦσε νὰ φαντασθῇ ὅτι αὐτοὶ οἱ πειρατὲς θὰ ἔριχναν βλέμματα ὀρεκτικὰ πάνω στὶς ἄθλιες αὐτὲς καλύβες μας; Καὶ ὅμως δὲν εἶναι πολλὰ χρόνια, ποὺ ἓνας ποὺ ἤξερε καλὰ τὰ μέρη αὐτὰ ἀποβίβασε στὴν πιδὼ κοντινὴ παραλία ὀδόντα περίπου ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν τὰ μεσάνυχτα σ' αὐτὸ τὸ χωριό. Κανένας δὲν μποροῦσε ν' ἀναμένη ἓνα τέτοιο ξύπνημα ποὺ ἔριξε μὲ μιᾶς μέσα στὸν τρόμο ὅλες τὶς οἰκογένειες. Οἱ γυναῖκες, τὰ κορίτσια, τὰ παιδιά ἔφευγαν προτροπάδην πρὸς τὰ χωράφια, ὅπως φεύγει κανεὶς μιὰ φωτιά. Συγκέντρωσα ὅσους νέους ἀνθρώπους ὀπλισμένους μποροῦσα καὶ ἀνοίξαμε πῦρ ἐνάντια στοὺς ἐπιτιθεμένους . . . Ἐγὼ ὁ ἴδιος πληγώθηκα. Ἐπιασαν ἀρκετοὺς γέροντες στὴ φυγὴ τους καὶ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ πληρώσουν λύτρα γιὰ νὰ τοὺς ἐλευθερώσουν καὶ λεηλάτησαν ὅλα τὰ σπίτια . . . Ἡ ἐπιχείρησις ἔληξε σὲ μιὰ ὥρα περίπου καὶ οἱ ληστὲς ἔφυγαν παίρνοντας μαζί τους τὴ λεία τους. Μὴν ἐκπλήττεσθε λοιπόν, ἂν ἡ ἀνάμνησις μιᾶς τέτοιας συμφορᾶς εἶναι ἀκόμα βαθιὰ χαραγμένη καὶ στὶς φυσιολογικὰς ἀκόμη αὐτῶν τῶν ντροπαλῶν γυναικῶν».

»Αὐτὸς ὁ Ἀλβανός ἦταν μαζί μὲ τοὺς συμπατριῶτες του ἓνας καταπιεστὴς τοῦ τόπου, ἀλλ' εἶχε πολὺ συγκινηθῇ ἀπὸ τὸ τραγικὸ γεγονός, ποὺ συνέβη».

Πειρατὲς πολλὰς φορὰς κούρσευαν, Κυρίες καὶ Κύριοι, τὴ Χαλκιδικὴ καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν βλέπετε τὸν Πολύγυρο, τὸν Ἅγιο Νικόλαο, τὴν Ὁρμύλια κι' ἄλλα χωριὰ νὰ εἶναι κτισμένα μέσα σὲ λαγκαδιὲς γιὰ νὰ μὴν εἶναι ὁρατὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα.

Ὁ Κουζινερί ἔφυγε ἀπὸ τὸ Μεταγγίτσι. Ἀπὸ τὰ ὑψώματα παρατήρησε, ὅπως λέγει, τὸ μεγάλο χωριὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸν ἰσθμὸ μετὰ τῶν δύο κόλπων, πέρασε τὸ Χαβρία δηλ. τὸ Ὁρμυλιώτικο ποτάμι καὶ πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὸν Πολύγυρο.

Ὁ Πολύγυρος ὀνομαζόταν πρὶν Πολύγερος· στὸ οἰκογενειακό μου Ἀρχεῖο ὑπάρχει σχολικὸ ἐνδεικτικὸ ποὺ φέρει τὸν τίτλο «Κοινοτικὰ Σχολεῖα Πολυγέρου 1846» καὶ οἱ παλαιότεροι ἔδιναν τὴν ἐξήγησιν ὅτι ἔτσι λεγόταν, γιὰ τὸ λόγῳ τοῦ κλίματος ἦταν πολὺ γερὸς. Ἔρχεται τώρα ὁ Κουζινερί ποὺ καὶ αὐτὸς ἀναφέρει τὸν Πολύγυρο μὲ τὸ ὄνομα «Πολύγερος» καὶ δίνει ἄλλη ἐρμηνεῖα στὴν ὀνομασία αὐτή.

Ἄλλ' ἀφήσωμε νὰ συνεχίσῃ ὁ περιηγητὴς.

«Ὁ δρόμος μας μᾶς ὠδήγησε σὲ λίγο στὸν Πολύγερο (Polihero) ποὺ κεῖται σὲ μιὰ κλιτὺ τῶν βάσεων τοῦ ὄρους Κίσσος. (Σημ. ὁμι-

λητοῦ : Ἐδῶ σφάλλει ὁ Κουζινερί· τὸ ὄρος Κίσσος εἶναι ὁ σημερινὸς Χορτιάτης ὑψ. 1.199 μ. στὰ Β.Δ. τμήμα τῆς Χαλκιδικῆς. Θὰ ἤθελε ἀσφαλῶς νὰ ἀναφέρῃ τὸν Ὑψίζωνον δηλ. τὸν Χολομώντα ὑψ. 1092 μ.).

»Αὐτὸ τὸ χωριὸ ἔχει τὴν ὄψη μιᾶς μικρῆς πόλεως. Ἐνας ἐντεταλμένος τῆς Κοινότητος ἐπιφορτισμένος νὰ δέχεται τοὺς ξένους μᾶς δέχθηκε στὸ κατάλυμά του. Δὲν ἤμποροῦσα νὰ βρεθῶ σ' ἓναν τόπο μὲ (1500) κατοίκους, χωρὶς ν' ἀναζητήσω ἀρχαῖα νομίσματα. Εὐρῆκα δύο, τοῦ ἰδίου τύπου, πάνω στὰ ὁποῖα ἦσαν γραμμένη ἡ λέξη «ΑΠΟΛΛΟΝΟΣ» Αὐτὰ τὰ νομίσματα μοῦ φαίνεται ὅτι ἀνήκουν στὴ πόλιν Ἀπολλωνίαν τῆς Χαλκιδικῆς. Στὶς δυὸ μέρες ποὺ ἔμεινα στὸν Πολύγερο ρώτησα πολλὰ πρόσωπα, ποὺ ἔχουν ἰδιοκτησίες σὲ κάποια ἀπόσταση πρὸς Νότον τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ γιὰ νὰ συγκεντρώσω ἐνδείξεις γιὰ τὴν τοποθεσίαν τῆς ἀρχαίας αὐτῆς πόλεως. Μοῦ ἀπάντησαν ὅτι ἡ πόλιν αὐτὴ πρέπει νὰ βρισκόταν σὲ μιὰ θέσιν ποὺ φέρει τὸ ὄνομα Παλαί—πόρτα (Palae—porta), ὅπου διακρίνονται παντὸς εἶδους θραύσματα ἀπὸ ἀγγεῖα, καὶ ὅπου ἀνακαλύπτουν πολλὰ ἀρχαῖα νομίσματα καὶ ὅπου ὑπάρχουν πολλὰ ἀρχαῖα ἐρεῖπια.

»Τὸ ὄνομα ποὺ φέρει αὐτὸ τὸ χωριό, τοῦ πολὺ — ἱεροῦ (de três —Sacré) ὀφείλεται σ' ἓνα Ἱερὸ (temple) τὸ ὁποῖο ὑπῆρχε ἀκριβῶς στὸ μέρος αὐτὸ καὶ τὸ ὁποῖο ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Ἀπολλωνίας τῆς Χαλκιδικῆς διατήρησε τὴν αἴγλην του, ὥστε οἱ διασκορπισθέντες ἐν τῇ Χώρα κάτοικοι νὰ συγκεντρωθοῦν γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ χωριὸ καὶ νὰ παύσουν νὰ καλλιεργοῦν τοὺς ἀγρούς τῆς πόλεως τους, ποὺ καταστράφηκε».

Ἐδῶ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι ν' ἀνοίξωμε πάλι παρένθεση.

Ἡ Ἀπολλωνία ἡ Χαλκιδικὴ (γιατὶ ὑπῆρχε μιὰ ἄλλη Ἀπολλωνία, ἡ Ἀπολλωνία ἡ τῆς Μυγδονίας κοντὰ ἐν τῇ λίμνῃ Βόλβῃ, μάλιστα ἐρεῖπιά της σώζονται μισὴ ὥρα κοντὰ ἐν τῇ σημερινῇ Ἀπολλωνίᾳ, ἀλλὰ ὑπῆρχε καὶ τρίτη Ἀπολλωνία ἡ ἐν τῇ χερσονήσῳ Ἀκτῇ δηλ. στὸ ἅγιον Ὅρος) ἡ Ἀπολλωνία λοιπὸν ἡ Χαλκιδικὴ κτίσθηκε ἀπὸ τοὺς Βοτταίους μετὰ τὴν ἀπὸ τὸ στρατηγὸ τῶν Περσῶν Ἀρτάβαζον καταστροφὴ τῆς πόλεως τους, τῆς Ὀλύνθου. Ἦταν μιὰ ἀπὸ τὰς μεγαλύτερας πόλεις τῆς Ὀλυνθιακῆς ὁμοσπονδίας καὶ διατήρησε τὴν αὐτονομίαν της ἕως τὰ 348, καταστράφηκε δὲ ἀπὸ τὸν Φίλιππο μαζὶ μὲ τὰς ἄλλας πόλεις.

Ποῦ ἔκειτο ἡ Ἀπολλωνία ἡ Χαλκιδική;

Ὁ Δήμιτσας στὸ βιβλίον του «Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδο-

νίας» ποὺ ἐξέδωκε στὰς Ἀθήνας τὸ 1874 καὶ ποὺ ἐδιάβασα τώρα τελευταῖα λέγει ἐπὶ λέξει».

«Ἡ Ἀπολλωνία ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ τῆς Χαλκιδικῆς, πρὸς Β. τῆς Ὀλύνθου, ἐν τῇ θέσει τοῦ νῦν Πολυγύρου».

Δὲν νομίζω ὅτι εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη του. Στὴ θέσιν τοῦ σημερινοῦ Πολυγύρου τίποτε ἀπολύτως δὲν φανερώσει, τίποτε δὲν ἀποκαλύφθηκε, ποὺ νὰ μαρτυρῇ ὅτι ἐκεῖ ἦταν κτισμένη ἡ Ἀπολλωνία. Καὶ ἡ ἄποψιν τοῦ Κουζινερί ὅτι ἡ Ἀπολλωνία ἡ Χαλκιδικὴ ἦταν ἐκεῖ ὅπου ἡ σημερινὴ τοποθεσίαν «Παλαίπορτα» φαίνεται νὰ ἀνταποκρίνεται στὰ πράγματα.

Ἐπισκέφθηκα ἐσχάτως, Κυρίες καὶ Κύριοι, τὴν Παλαίπορτα. Κεῖται δυὸ ὥρες ΝΔ τοῦ Πολυγύρου. Ἐνας ἀνώμαλος ἡμιονικὸς δρόμος ὀδηγεῖ ἐκεῖ. Ἡ ὀνομασίαν τῆς τοποθεσίας (Παλαίπορτα) ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὴ ὀφείλεται στὸ ὅτι ἐκεῖ σὲ ὀρισμένο σημεῖο βρίσκει κανεὶς σκεπασμένην σήμερα μὲ μεγάλους θάμνους μία Πόρτα. Τρεῖς τεράστιες πελεκημέναι πέτρες, ἡ μία τοποθετημένη πάνω στὶς δύο ἄλλες, σὲ σχῆμα Π, σχηματίζουν μιὰ εἴσοδον. Σὲ ἀπόσταση ἑκατὸν μέτρων βρισκόμαστε στοὺς πρόποδες μικροῦ λοφίσκου, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελοῦσε ἀσφαλῶς τὴν Ἀκρόπολιν τῆς Ἀπολλωνίας· βρῆκα πάνω σ' αὐτὸν ἄφθονα θρύψαλα ἀγγείων καὶ κεραμιδιῶν καὶ τὸ κυριώτερον τμήμα τείχους. Στὶς ὑπώρειες τοῦ λόφου, πρὸς τὰ Ν Δ, ἔκτείνεται μιὰ ἔκτασις μεγάλη, μᾶλλον ὁμαλὴ, σήμερα δὲ θαμνώδης καὶ σ' αὐτὴν ἐγὼ τοποθετῶ τὴν κυρίως πόλιν.

Πρέπει νὰ σᾶς πῶ ὅτι ὅχι μακριὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδον ποὺ σᾶς περιέγραψα ἔγιναν ἀνασκαφές ἀπὸ . . . ἀρχαιοκαπήλους καὶ ἀνευρέθηκε τὸ νεκροταφεῖον τῆς πόλεως. Πολλοὶ τάφοι ἀρχαῖοι ἀνακαλύφθηκαν καὶ ἐσυλλέγησαν. Ἐμέτρησα πάνω ἀπὸ τριάντα ὀρισμένοι ἀπ' αὐτοὺς εἶναι θολωτοί, ἄλλοι θαλαμοειδεῖς καὶ ἄλλοι σπηλαιώδεις γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω τοὺς ἀρχαιολογικοὺς ὅρους.

Περατοῦται ἡ ἐπίσκεψιν τοῦ Πολυγύρου καὶ ὁ περιηγητὴς μας βγαίνει ἀπ' αὐτὸν ἀπὸ τὴν νότια ἐξοδὸν του. Παρακολουθεῖ τὸν ροῦν τοῦ Ὀλυνθίου ποταμοῦ, δηλαδὴ τῆς Βατόνιας καὶ φθάνει σὲ «ὠραῖες πεδιάδες» τὶς ὁποῖες διασχίζει διὰ νὰ ἀντικρῶσιν συγκινημένους, τὴν ἀρχαίαν πόλιν τῆς Ὀλύνθου, ἡ ὁποία βρίσκεται σὲ μιὰ τοποθεσίαν ποὺ περιέχεται μέσα στὰ ὄρια τοῦ σημερινοῦ χώρου Ἁγίου Μάμας». Περνάει ἀπὸ ἓνα χωριὸ ποὺ φέρει τὸ ὄνομα Στυλάρνι (ἴσως τὸ παλιὸ Μυριόφυτον) καὶ ἐξακολουθεῖ : «Ὅχι μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ αὐτὸ προβάλλουν οἱ οἰκοδομὲς ἐνὸς μεγάλου τσιφλικιοῦ, περιτριγυρι-

σμένες από έναν τοίχο πολύ χονδρό, αλοίμονο ! Κατασκευασμένο από πέτρες και ύλικά παρμένα από αρχαία κτίρια. Πρόκειται περί της ιδιοκτησίας του Γίουσουφ Βέη, που άσκει και τὰ καθήκοντά του Βοι-βόδα στον άγιο Μάμμα. Σ' αυτό τὸ χωριὸ ὑπάρχουν καὶ πολίτες ιδιοκτῆτες μικρῶν κτημάτων, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι κάτοικοί του εἶναι κολληγοί, που καλλιεργοῦν τὰ χωράφια τοῦ Βέη.

» Ο πληθυσμὸς του εἶναι διακόσιες οἰκογένειες. Οἱ ἐκκλησίες του ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Κασσανδρείας, που ἔχει τὴν ἔδραν του στὸν Πολύγυρο. Ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Γεργίου εἶναι ἡ μόνη τὴν ὁποίαν τὸ χωριὸ διατηρεῖ σὲ καλὴ κατάσταση, ἀλλ' ὑπάρχουν ἄλλες ἀρχαιότατες οἱ ὁποῖες κατὰκινται σὲ ἐρείπια. Καθὼς δὲ ἐξεδήλωσα τὴν ἐπιθυμία νὰ τίς ἐπισκεφθῶ, ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἱερεῖς προσφέρθηκε νὰ μοῦ χρησιμεύσει σὰν ὁδηγός. Οἱ τοποθεσίαι ὅπου βρίσκονταν οἱ ἐκκλησίες αὐτὲς εἶναι πάντοτε σεβάσιμες καὶ κάθε χρόνο τὴν ἡμέρα τοῦ Ἁγίου σὲ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς, ψέλνεται εἰδικὴ κατανυκτικὴ λειτουργία στὸ ὑπαιθρο.

» Κράτησα σημείωση τῶν ὀνομάτων τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν ὅπως μὲ τὰ ὑπαγόρευσε ὁ συνοδός μου.

Ἁγιος Μαμᾶς - Ἁγιος Δημήτριος - Ἁγιος Νικόλαος - Ἁγιος Ἀθανάσιος - Ἰωάννης ὁ Προδρόμος - Ἁγιος Χριστόφορος - οἱ Ἁγιοὶ Ἀπόστολοι - Ὁ Προφήτης Ἡλίας - Ἡ Μεταμόρφωσις.

Στοὺς τοίχους τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου βλέπει κανένας πολλὰς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές. π. χ.

ΔΙΑΝΗ ΑΝΤΙΓΟΝΑ
ΠΡΕΙΣΚΟΝ ΠΡΕΙΣΚΟΥ ΥΙΟΝ
ΠΑΠΠΟΝ ΑΥΤΗΣ
ΚΑΙ ΕΛΠΙΔΙΑΝ ΜΑΓΝΑΝ
ΜΗΤΕΡΑ ΑΥΤΗΣ ΖΩΣΑΝ
ΜΝΕΙΑΣ ΧΑΡΙΝ
ΕΤΟΥΣ 470

Δηλαδή: Διδιανὴ Ἀντιγόνα τιμᾷ τὸν Πρεῖσκον γυιὸν τοῦ Πρεῖσκου πάππου της καὶ τὴν Ἑλπίδιαν Μάγναν τὴν μητέρα της ζῶσαν ἀκόμη τὸ ἔτος 470.

Ἰδοὺ καὶ μιὰ ἄλλη ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή:
ΒΑΙΒΙΟΣ ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ ΔΙΣ
ΖΩΝ ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΕ ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟΝ
ΠΟΡΚΙΑ ΤΗ ΑΥΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΙ
ΣΕΜΝΟΤΑΤΗΝ
ΜΝΕΙΑΣ ΧΑΡΙΝ

ΕΤΟΥΣ 7

» Ἐπανῆλθον στό κονάκι ὅπου βρήκαμε θερμὴ φιλοξενία ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Βέη τῶν Σερρών. Τὸ κονάκι περιβάλεται ἀπὸ ἕνα τεῖχος ἰσχυρότατο, τοῦ ὁποῖου ὅλες οἱ πόρτες κλείνονται ὅλα τὰ βράδυα ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι ἡ θάλασσα εἶναι κοντὰ καὶ ὁ κίνδυνος ἀπὸ τοὺς πειρατὲς μεγάλος. Ὁ περιβόλος τῶν κτιρίων εἶναι πολὺ ἐκτεταμένος. Σ' αὐτὰ ἀποθηκεύονταν τὰ προϊόντα τῶν κτημάτων καὶ σ' αὐτὰ κατοικοῦν περισσότεροι ἀπὸ εἴκοσι χωρικοὶ - καλλιεργητὲς μὲ τίς οἰκογένειές τους. Μείναμε ἐκεῖ μιὰ νύχτα κοιμηθήκαμε σὲ μιὰ μεγάλη σάλα ὅλοι μαζί στὴ σειρὰ πάνω σὲ σοφάδες.

» Μόλις ξημέρωσε ἀποχαιρέτησα τοὺς φιλοξενούντάς με καὶ βρέθηκα σὲ λίγο στὸ δρόμο τῶν πεδιάδων, που κατοίκησαν ἄλλοτε οἱ Βοτταῖοι (ἀρχαῖες Μακεδονικὲς φυλὲς που ἐγκατεστάθηκαν στὴ Χαλκιδική). Δὲν εἶχα παρὰ νὰ διατρέξω μιὰ λεύγα μόνο γιὰ νὰ μεταβῶ στὶς πόρτες τῆς ἀρχαίας πόλεως Κασσανδρείας. Στὴ θέση αὐτὴ σήμερα εἶναι ἕνα φτωχὸ χωριὸ ἀπὸ τριάντα οἰκογένειες· μερικὰ σπιτάκια στηρίζονται στὰ ἀρχαῖα τεῖχη, που ἀποτελοῦσαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τίς ὀχυρώσεις τῆς πόλεως. Βρῆκα διάφορα νομίσματα πόλεων τῆς Μακεδονίας, μερικὰ τῶν ὁποίων ἦταν τῆς Κασσανδρείας, ἀλλὰ τῆς ἐποχῆς, που ἔγινε ἀποικία τῶν Ρωμαίων».

Σταματῶ ἐδῶ στὸν Κουζίνερί γιὰ νὰ θέσω ὑπ' ὄψιν σας, Κυρίες καὶ Κύριοι, ὅτι ἡ Κασσάνδρεια ἰδρύθηκε (ὅπου ἀκριβῶς σήμερα εὐρίσκεται ἡ Ν. Ποτιδαία) κοντὰ στὸν ἰσθμὸ τῆς χερσονήσου Κασσάνδρας τὸ 316 π.χ. ἀπὸ τὸ Κασσανδρὸ γαμπρὸ τοῦ Φιλίππου, πάνω στὰ ἐρείπια τῆς Ποτιδαίας, που κατεστράφηκε ἀπὸ τὸν Φίλιππον 40 χρόνια προτίτερα. Ἐξελίχθηκε σὲ μιὰ ἀπὸ τίς ἀκμαιότερες πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς. Ὑποτάχθηκε στοὺς Ρωμαίους στὰ 169 π.χ. Τὴν ἐπολιόρκησαν ἀνεπιτυχῶς οἱ Γότθοι τὸν 3ον μ. χ. αἰῶνα καὶ τὴν κατέστρεψαν ἐκ θεμελίων οἱ Οὐνοὶ στὰ 540 μ.χ., ὅταν τότε, ἀφοῦ πέρασαν τὸ Δούναβη, πλημμύρισαν τὴν Εὐρώπη ἄς σημειωθῇ ὅτι τὰ καταστραφέντα τεῖχη της τὰ ἀνήγειρεν ἐκ νέου τὸ 552 μ. χ. ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ὅτι σώζεται σήμερα ἕνα μέρος τῶν τειχῶν αὐτῶν.

Ὁ περιηγητὴς ἐξακολοθεῖ τὴν πορεία του, περνάει ἀπὸ δυὸ ἄλλα μετόχια, μπαίνει στὸ χωριὸ Πορταριά, γιὰ τὸ ὁποῖο λέγει ὅτι εἶναι πυκνοκατοικημένο καὶ μὲ ἔδαφος πολὺ παραγωγικὸ, προχωρεῖ καὶ διανυνκτερεῖ σ' ἕνα ἄλλο χωριὸ, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα δὲν ἀναφέρει, ἀλλὰ στὸ νεκροταφεῖο τοῦ ὁποῖου βρῆκε πολλὰς ἀρχαιότητες καὶ τὴν ἐπόμενη ἀργὰ τὸ βράδυ ἐπιστρέφει στὴ Θεσσαλονίκη.

* *

Μαζί με τὸν Cousinery ἐκάναμε, Κυρίες καὶ Κύριοι, ἓνα ταξίδι στὴ Χαλκιδικὴ στὰ 1793. Μᾶς χειραγώγησε ὁ περιηγητὴς διὰ μέσου τῶν κωμοπόλεων καὶ τῶν χωριῶν τῆς ποῦ διαλαλοῦσαν τὴν ἀμόλυντο καὶ ἀδιάκοπο ἑλληνικότητά της, μᾶς περιέφερε εὐλαβικὰ στὰ ἄπειρα ἀρχαῖα μνημεῖα καὶ ἐρείπια, ποῦ διηγοῦνται δόξες, ἀλλὰ καὶ τραγικὲς περιπέτειες τοῦ τόπου αὐτοῦ στὸ ἀπώτατο παρελθόν.

Δὲν θᾶθελα νὰ τελειώσω τὴ διάλεξη χωρὶς νὰ τονίσω δυὸ πράγματα.

Πρῶτο : Διατρανώντας τὴν ἀνάγκη νὰ γίνῃ μιὰ συστηματικὴ ἐργασία γιὰ τὴν Ἱστορίᾳ τῆς Χαλκιδικῆς, νὰ ἐπαναλάβω μιὰ παλιὰ μου ὑπόδειξη ὅπως ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν προκηρύξῃ ἓνα ἔπαθλο γιὰ τὴ συγγραφὴ τῆς Ἱστορίας τῆς Χαλκιδικῆς, νὰ χρηματοδοτήσουν δὲ τὸ ἔπαθλο αὐτὸ οἱ Δήμοι καὶ οἱ Κοινότητες τοῦ Νομοῦ μας.

Δεύτερο : Εἶναι ἐπὶ τέλους καιρὸς τὸ Κράτος νὰ ἐκπληρώσῃ ἓνα ἐπιτακτικὸ καθήκον του νὰ περισώσῃ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς τῆς Χαλκιδικῆς.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ διορισθῇ εἰδικὸς Ἐφορος Ἀρχαιοτήτων Χαλκιδικῆς. Πρέπει νὰ ἰδρυθῇ μουσεῖο Ἀρχαιοτήτων Χαλκιδικῆς παρὰ τὴν Ἀρχαία Ὀλυνθο, στὸ ὁποῖο νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλα τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς Χαλκιδικῆς, ποῦ ἔχουν διοχετευθῇ σὲ ἄλλα Μουσεία. Εἶναι ἀνάγκη γενικώτερα νὰ ληφθοῦν σύντονα μέτρα πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐξαφανίσεως τῶν ἀρχαιοτήτων μας, ποῦ καθημερινῶς συντελεῖται.

Κι ἂς εὐχηθοῦμε ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ν' ἀντηχήσῃ χαρῶπῃ καὶ ἐδῶ θὰ φέρῃ σὲ φῶς ἀνεκτίμητους θησαυροὺς...

Εἶναι ὑποχρέωση ὅλων μας νὰ κινητοποιηθοῦμε καὶ νὰ ἀγωνισθοῦμε ὥστε τὰ δυὸ αὐτὰ αἰτήματα γύρω ἀπὸ τὴν Ἱστορίᾳ τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τὴν περίσωση τῶν ἀρχαιολογικῶν τῆς θησαυρῶν νὰ πραγματοποιηθοῦν καὶ γρήγορα μάλιστα.

Θὰ τὸ ἀπαιτοῦν, εἶμαι βέβαιος, καὶ οἱ ἱερὲς σκιὲς τῶν προγόνων μας, τῶν ὁποίων τὸν ἅγνὸ Ἑλληνισμό, τὰ φιλόξενα αἰσθήματα καὶ τὸν πολιτισμὸ με τόσο παραστατικότητά μᾶς περιέγραψε ὁ Γάλλος Πρόξενος τῆς Θεσσαλονίκης.

